

Tadeusz Juchniewicz
Prof. dr hab. Artur Ławniczak
Uniwersytet Wrocławski, Polska

Południowosłowiańskie mniejszości narodowe w Europie

*Południowa Słowiańszczyzna godzi
naturę i kulturę, ciało i duszę,
przypomina o wadze i możliwości
harmonii, o roli radości życia¹.*

Wprowadzenie

Słowiański szczep dzieli się zasadniczo na trzy wielkie odłamy: wschodniosłowiański, zachodniosłowiański i południowosłowiański. W tym tekście uwaga autorów skupi się na ostatnim z wymienionych. Jego odrębność czasem jest podkreślana poprzez traktowanie go jako jedną z części dualistycznego schematu, współtworzonego przez zamieszkałych po drugiej stronie Dunaju i traktowanych jako jedna grupa słowiańskojęzycznych pobratymców². Generalnie ujmowani *sensu largo* Jugosłowianie zamieszkują południowo-wschodnią część kontynentu europejskiego, gdzie znajduje się kilka państw narodowych zdominowanych etnicznie przez bardziej związanych z Zachodem Słoweńców i Chorwatów³ oraz tradycyjnie utożsamiających się ze Wschodem Serbów, Czarnogórczan,

¹ Bednarczuk Monika, Rudaś-Grodzka Monika, *Cierpienie przestrzeni środka*, „Teksty Drugie. Teoria literatury, krytyka, interpretacja”, 2008, nr 4, s. 83.

² „Geograficznie nie tworzą Słowianie całości jednolitej, bo Rumuni i Węgrzy odzielają Słowian północnych od południowych”. Masaryk Tomáš Garrigue, *Słowianie po wojnie*, Lwów 1924, s. 39. Przydałoby się jeszcze dodać do grupy ludów, separujących dwie wielkie części słowiańskiego szczepu, austriackich Germanów. Znajdują się oni przecież w geograficznej przestrzeni między Czechami i Morawianami a Słoweńcami. To właśnie z tego powodu po I wojnie światowej prasy politycy „proponowali utworzenie pewnego rodzaju korytarza wzdłuż wschodniej granicy Austrii do granicy jugosłowiańskiej, to znaczy oddzielenie Austrii od Węgier, ale na to nie uzyskali zgody konferencji pokojowej”. Wereszycki Henryk, *Historia Austrii*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, s. 319.

³ „Część Słowian całkowicie przynależy do kontekstu europejskiego (Słoweńcy, Chorwaci)”. Majka Jan, *Duginiada, cz. 5 – Słowiańszczyzna*, „Przegląd Geopolityczny”, 2017, T. 19, s. 165.

Macedończyków, Bośniaków i Bułgarów⁴. Większość autorów uważa, że przedstawiony podział południowej Słowiańszczyzny ma niebagatelne znaczenie, bowiem „historyczna przestrzeń doświadczenia Słowian strefy zachodniej i strefy bizantyjskiej” jest „tak różna, iż pewne kategorie, którymi operuje współczesna Europa, są w obu tych strefach zupełnie inaczej rozumiane, a zatem i oceniane”⁵. Przejawia się to w uleganiu cywilizacyjnym wpływom zagranicznych imperiów⁶. Podosycane przez nie

⁴ Przedwojenny polski badacz umniejsza znaczenie tego cywilizacyjnego podziału, gdy pisze, że „o ile idzie o polityczne stanowisko Jugosławji w rodzinie państw europejskich, dają się słyszeć głosy, iż należy się liczyć z możliwością zesolidaryzowania się wszystkich Słowian na Bałkanach, jak również, że nie byłoby wykluczone połączenie Jugosławji z Bułgarią. Gdyby to w ogóle kiedyś nastąpiło (a idea ta nie jest obca i miarodajnym sferom bułgarskim), musiałoby to spowodować przekształcenie wewnętrznego ustroju Jugosławji w duchu zupełnie federalistycznym”. Starzyński Stanisław, *Współczesny ustrój prawno-polityczny Polski i innych państw słowiańskich*, Warszawa, 2010, s. 207–208, (reprint wydania z 1928 r.). Wizja federalizacji zamieszkaną przez Słowian części Bałkanów została zrealizowana po II wojnie światowej. W maksymalistycznej wersji obejmowałaby ona wszystkie południowosłowiańskie narody. Owa polityczno-romantyczna idea federacji bałkańskiej ma „długoletnią tradycję. Serbskie koła polityczne wysuwały ją w XIX wieku, mając na względzie przeciwstawienie się z jednej strony dominacji Austrii, a z drugiej – carskim tendencjom panslawistycznym. W okresie powojennym do tej idei powracały niektóre ugrupowania burżuazyjne w Jugosławii i Bułgarii, widząc w niej jedną z dróg przeciwdziałania aktywizacji sił lewicy na Bałkanach. Do idei federacji bałkańskiej nawiązywał również ruch robotniczy. W 1920 r. z inicjatywy III Międzynarodówki została utworzona Bałkańska Federacja Komunistyczna (...) Do celów Bałkańskiej Federacji Komunistycznej nawiązywały (...) późniejsze projekty federacyjne wysuwane w latach drugiej wojny światowej przez KPJ, a także przez Bułgarską Partię Robotniczą (komunistów)”. Rutyna Zofia, *Jugosławia na scenie międzynarodowej*, Warszawa 1981, s. 148. Po zakończeniu działań wojennych w dalszym ciągu rozważano możliwość połączenia Jugosławii z Bułgarią, ale z różnych powodów, wśród których niepoślednie znaczenie miała różnica poglądów między Dymitrowem a Titą, projekt ten nie został urzeczywistniony. Ostateczny kres marzeniom o panjugosłowiańskim państwie położył rozgorzały w 1948 r. spór popieranego przez Bułgarię Związku Radzieckiego z Jugosławią.

⁵ „(...) chodzi tu o kategorie węzłowe, dotyczące człowieka, państwa, prawa, wolności, etyki. Całkowicie odmienne konotacje budzą takie pojęcia jak demokracja, liberalizm, indywidualizm, racjonalność, tolerancja, naród, społeczeństwo, tradycja, wolność, odpowiedzialność obywatelska”. Bobrownicka Maria, *Słowianie w Europie i wobec Europy. Nadzieje i obawy związane z integracją (Słowo wstępne)*, [w:] *Słowianie wobec integracji Europy. Prace poświęcone XII Międzynarodowemu Kongresowi Słowistów w Krakowie*, red. Maria Bobrownicka, Kraków 1998, s. 7.

⁶ Maria Janion w *Niesamowitej Słowiańszczyźnie* dowodzi, że słowiański mit grzęźnie w panslawistycznych lub nacjonalistyczno-faszystowskich pułapkach. Uświadamia nam

różnice wewnątrz południowych Słowian próbowano zatrzeć w Jugosławii, zarówno monarchicznej, jak i socjalistycznej⁷, lecz historia pokazała, że nacjonalistyczne odczucia tworzących to państwo narodów okazały się silniejsze niż próbujące je stłumić poczynania władz.

Wyżej wymienione narody żyją nie tylko we własnych państwach, lecz również poza ich granicami, z czego wynika, że na obszarze Starego Kontynentu występują południowosłowiańskie mniejszości narodowe. Warto o nich wspomnieć choćby dlatego, że współcześnie głoszona przez W. Wilsona formuła prawa narodów do samostanowienia jest uzupełniana dość powszechnie akceptowaną na aktualnym etapie rozwoju definicją ludowładztwa, zgodnie z którą demokracja ma polegać na panowaniu większości z poszanowaniem praw mniejszości.

Przegląd nasz zaczniemy od najbardziej zachodnich spośród południowych Słowian, jakimi są Słoweńcy⁸. Zostali oni wyparci z wielu ob-

przy tym, jak mocno tkwimy w wiecznej szarpaninie między Wschodem a Zachodem. Brodecki Zdzisław, *Słowianie w Unii Europejskiej*, [w:] *Konstytucjonalizm polski: refleksje z okazji jubileuszu 70-lecia urodzin i 45-lecia pracy naukowej Profesora Andrzeja Szmyta*, red. Agnieszka Gajda, Krzysztof Grajewski, Anna Rytel-Warzocho, Piotr Uziębło, Marcin Michał Wiszowaty, Gdańsk 2020, s. 1262.

⁷ „Idea narodowego państwa nie tylko, że jest obca komunizmowi, lecz sprzeciwia się samej istocie tej ideologii. Pielęgnowanie świadomości narodowej w rzeczywistości ograniczało się w komunistycznej Jugosławii do folkloru (...) wszelki rzeczywisty patriotyzm był piętnowany jako nacjonalizm, sprzeciwiający się fundamentom komunistycznego ustroju, w związku z czym był krytykowany jako niebezpieczna kontrewolucyjna działalność. Choć władanie Tity opierało się na serbskości jako najważniejszemu członowi jugosłowiańskości, co przejawiało się w używaniu serbszczyzny jako środka powszechnej komunikacji (...), to nigdy nie utożsamiało się ono z serbskim nacjonalizmem. Zawsze było ponad nim i dopiero podczas rozpadu państwa władza formalnie oparła się na serbskim nacjonalizmie (wtedy już nie było komunizmu!). Jak Słowenia uzyskiwała niepodległość, to przede wszystkim zarzucano jej, że dokonuje się tam atak na rewolucję, na rewolucyjne zdobycze narodów Jugosławii (...) Faktem jest, że narodowego samostanowienia słoweńskiego i komunizmu nie można połączyć w harmonijną całość”. Bučar France, *Slovinci in prihodnost: slovenski narod po rojstvu države*, Ljubljana 2009, s. 229–230.

⁸ Ich jugosłowiańskość nie jest tak oczywista, jak w przypadku Chorwatów czy Serbów, skoro w fachowej książce czytamy, że „Słoweńszczyznę do tej pory nieuzasadnienie umieszczano wśród południowosłowiańskich języków, podczas gdy raczej wypadałoby zaliczyć ją do zachodniosłowiańskich”. Perdih Anton, *Izvor Slovencev in drugih Evropejcev*, Ljubljana 2013, s. 84. Uzasadnieniem takiego stanowiska jest niegdysiejsze sąsiedowanie Słoweńców ze Słowakami, co uległo zmianie po zajęciu Panonii przez Węgrów, ale nie bez powodu Słowacja permanentnie jest mylona ze Słowenią, a słoweński jest w dużej mierze podobny do słowackiego i czeskiego.

szarów, na których ich przodkowie stanowili dominujący żywioł w dawnych, jeszcze plemiennych czasach wczesnego Średniowiecza, kiedy to wystąpiło zjawisko słowiańskiego Marszu na Zachód. Dokonywał się on na całym obszarze między Bałtykiem a Adriatykiem. W rezultacie żywioł słowiański opanował tereny dzisiaj zamieszkałe przez Niemców⁹, którzy, gdy nadszedł czas *Drang nach Osten*, rekuperowali utracone tereny. W przypadku Słoweńców odnosi się to przede wszystkim do Styrii i Karyntii, które uległy germanizacji¹⁰.

Nie znaczy to jednak, że miała ona totalny charakter, skoro wciąż jeszcze Słoweńcy zasiedlają dzisiejszą południową Austrię, gdzie ważnymi dla jej historii i kultury są styryjski Gradec (Gradec, Graz) oraz karyntki Celowiec (Celôvec, Klagenfurt). Przecinająca wyżej wymienione historyczne krainy i istniejąca do dzisiaj granica została ustanowiona po Wielkiej Wojnie. W spontanicznej fazie procesu ustalania granicy doszło do użycia broni, dzięki czemu Maribor siłą został przyłączony do Królestwa Serbów,

Inny słoweński pisarz ujmuje problem w podobny, ale nieco inny sposób: „My Słoweńcy jesteśmy jedynymi Słowianami, należącymi do kulturowo-cywilizacyjnego kręgu alpejskiego. Obok Czechów jesteśmy najbardziej zachodnimi Słowianami. Jako jedyni spośród tych, którzy mówią niegermańskim językiem, potwierdzamy wypowiedzi niemieckim <ja>. W końcu dopiero przed dwiema dekadami Słowenia stała się narodowym państwem”. Grobovšek Bojan, *Zakaj Slovenija ni Švica*, Ljubljana 2014, s. 27–28.

⁹ W VI wieku przodkowie Słoweńców – plemiona chorutańskie zamieszkiwały „nie tylko cały obszar dzisiejszej Słowenii, tzn. tereny położone wzdłuż górnego biegu rzeki Sawy i Drawy oraz Krainę i tak zwaną Karyntię (Chorutanię), ale i te ziemie, które później weszły w skład Styrii oraz Górnej i Dolnej Austrii, koło Salzburga i we wschodnim Tyrolu”. Udalcowa Zinaida, *Słowianie południowi w VII–XI w.*, [w:] *Historia wieków średnich*, T. 1, Warszawa 1956, s. 221. Nieco inaczej rzecz ujmując, „poważną część Austrii – ziemie nazywane słoweńskimi – zasiedliły plemiona słoweńskie, określane umownie wspólnym mianem Słowian alpejskich”. Wasilewski Tadeusz, *Historia Jugosławii do XVIII wieku*, [w:] *Historia Jugosławii*, red. Waław Felczak, Tadeusz Wasilewski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985, s. 30.

¹⁰ Trwała ona przez całe stulecia, skutkując postęпами w wynaradawianiu słoweńskiego żywiołu, jednakże nie zakończyła się ostatecznym sukcesem, choć „naród słoweński poniósł niezliczone ofiary. Niemcy zagarnęli więcej niż połowę ziem słoweńskich, zupełnie wypierając z nich ludność słowiańską (...). Niemcy usilnie starali się zgermanizować Słoweńców, wykorzystując do tego celu Kościół katolicki. W stosunku do arystokracji udało im się to całkowicie, ale masy ludowe mimo wszystkich prześladowań potrafiły zachować język i kulturę słowiańską”. Udalcowa Zinaida, *Słowianie południowi...*, s. 222.

Chorwatów i Słoweńców¹¹ (*Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev*), w odniesieniu do jakiego często używa się skrótu SHS. Ostatecznie linia graniczna została ustalona 10 IX 1919 r. w podpisanym w podparyskim Saint-Germain-en-Laye traktacie pokojowym, w którym postanowiono, że „większa część Krainy, południowa Styria z Mariborem i skrawek Karyntii” zostanie „włączona do Królestwa SHS. Natomiast w sprawie południowej Karyntii postanowiono przeprowadzić plebiscyt. Odbył się on 10 X 1920 r. Za przynależnością do Austrii padło 59,04% głosów (...). W ten sposób Celowiec (Klagenfurt) pozostał w granicach Republiki Austriackiej”¹². Plebiscyt zakończył się słoweńską porażką¹³, ale sam fakt jego przeprowadzenia pokazuje, że mamy do czynienia z mieszanym narodowościowo obszarem¹⁴. Świadczą o tym przejawy społeczno-kulturowej aktywności słoweńskiej mniejszości, zorganizowanej w stowarzyszenie i dysponującej swoimi prasowymi organami.

Prawną podstawę ich działalności odnajdziemy w „umowie o Austrii”, czyli Traktacie państwowym w sprawie odbudowy niezawisłej i demokratycznej Austrii, podpisanym 15 V 1955 r. w wiedeńskim pałacu Bel-

¹¹ To niejednolite państwo było nacechowane kulturowo-cywilizacyjnymi napięciami. Świadczy o tym następujący *passus*: „(...) niektórzy słoweńscy urzędnicy w nowo powstałym jugosłowiańskim państwie nie wydawali dokumentów tożsamości tym współobywatelom (...), którzy nie mieli słoweńskich nazwisk (...) i nie potrafili pisać po słoweńsku. W styczniu 1919 r. w Mariborze słoweńscy żołnierze pod przywództwem noszącego niemieckie nazwisko generała Maistera strzelali do tłumu, pragnącego, aby przeważnie niemieckojęzyczny Maribor stał się częścią Niemieckiej Austrii”. Grobovšek Bojan, *Zakaj Slovenija...*, s. 31.

¹² Felczak Waław, *Historia Jugosławii od tworzenia się narodów do utworzenia państwa*, [w:] *Historia Jugosławii...*, s. 432.

¹³ Stało się tak, „choć według spisu z 1910 r. było tam tylko 29% ludności, używającej języka niemieckiego jako codziennego. Okazało się, że przywiązanie do dawnej przynależności austriackiej było w tym przypadku mocniejsze niż poczucie przynależności językowej”. Wereszycki Henryk, *Historia Austrii...*, s. 320. Podobnie było na Mazurach, gdzie w przeprowadzonym w 1920 r. plebiscycie zdecydowana większość polskojęzycznych Mazurów nie głosowała za Polską.

¹⁴ Fakt ten stał się przesłanką dla powrotu po II wojnie światowej do kwestii ewentualnej zmiany granicy Austrii ze Słowenią, jednak „cztery wielkie mocarstwa na wiosnę 1949 r. ostatecznie postanowiły, że nie będzie się zmieniać austriackich granic. Słoweńcy w Karyntii i Chorwaci w Burgenlandzie (*Gradišćanska* – po słoweńsku, *Gradišće* – po chorwacku) będą korzystać z mniejszościowych praw, które zostaną dokładnie określone w międzypaństwowym porozumieniu”. Vodopivec Peter, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*, Ljubljana 2007, s. 532–533.

vedere”¹⁵. Jego 7. artykuł stanowił, że przedstawiciele słoweńskiej i chorwackiej mniejszości w Karyntii, Styrii i Burgenlandzie mają takie same prawa, jak inni austriaccy obywatele. Południowym Słowianom przyznano prawo do posiadania własnych organizacji, organizowania zebrań i wydawania prasy, jak również możliwość nauki na podstawowym i średnim szczeblu w ojczystym języku. Stwierdzono także, że może on być używany jako „dodatkowy język urzędowy” w urzędach i szkołach. Poza tym postanowiono, że nazwy miejscowości powinny być w terenie napisane zarówno w niemieckiej, jak i odpowiednio słoweńskiej lub chorwackiej mowie. Wreszcie w ostatnim punkcie omawianego artykułu zakazano istnienia organizacji, które próbowałyby odebrać słoweńskiej ludności „jej mniejszościowy status i prawa”¹⁶.

Na szczeblu konstytucyjnym zagadnienie narodowo nacechowanych mniejszości znalazło odzwierciedlenie w art. 2. prawnopozytywnego austriackiego *Ius Supremum*. Jego ust. 2 stanowi: „Republika (federacja, kraje i gminy) uznaje swoją językową i kulturalną różnorodność, która znajduje swój wyraz w istnieniu autochtonicznych grup narodowościowych. Język, kultura i trwanie tych grup narodowościowych należy szanować, zachować i wspierać”¹⁷. Zwraca uwagę to, że, podobnie jak RFN, status narodowej mniejszości przyznaje się wyłącznie tym grupom etnicznym, które są tradycyjnie zasiedziały na terytorium państwa. Zalicza się do nich jak najbardziej Słoweńców.

¹⁵ Data podpisania *Traktatu państwowego* nie jest przypadkowa – „zbiegała się ona z przyjęciem NRF do Paktu Północnoatlantyckiego w dniu 9 V i podpisaniem Układu Warszawskiego 14 V 1955. W ten sposób traktat z Austrią był jednym z czynników warunkujących obecny stan w Europie”. Wereszycki Henryk, *Historia Austrii...*, s. 341. Od momentu napisania tych słów co prawda uległ on zmianie, skoro Niemcy się zjednoczyły, a Jugosławia rozpadła, lecz jeśli chodzi o jurydyczną ochronę południowosłowiańskich mniejszości w Republice Austrii, to zasadniczo w dalszym ciągu postanowienia Traktatu są respektowane.

¹⁶ Różne aspekty praw mniejszości słoweńskiej w Austrii zostały szerzej omówione przez Godlewską Ewę. Też, *Ewolucja austriackiej polityki wobec mniejszości narodowych w XX wieku*, „Austria i relacje polsko-austriackie w XX i XXI wieku. Polityka – kultura – gospodarka, red. Kisztełńska-Węgrzyńska Agnieszka, Kuczyński Krzysztof Antoni, Łódź 2014, s. 95–98. Zob. też Romejko Adam, *Austriacka polityka wobec wybranych mniejszości narodowych i religijnych*, „Studia Gdańskie”, 2007, t. XXI, s. 336–339.

¹⁷ *Federalna Ustawa Konstytucyjna Republiki Austrii (Verfassungen Österreichs: Bundes Verfassungsgesetz)*, [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. Witold Stańkiewicz, Warszawa 2011, s. 24.

W społeczno-politycznej praktyce różnie bywało z urzeczywistnieniem prawnonormatywnych regulacji, ale wypada uznać, że przyczyniły się one do wzmocnienia pozycji słoweńskiej mniejszości w austriackim prawnohistorycznym pejzażu. *De facto* jest ona traktowana jako jurystycznie sformalizowana grupa w Karyntii, ponieważ w południowej części tego kraju związkowego zamieszkuje w dość zwarty sposób ponad 13 tys. Słoweńców. Znacznie mniejsza grupa ich współrodaków mieszka w Styrii. Generalnie ocenia się, że w Republice Austrii zamieszkuje ok. 25 tys. Słoweńców¹⁸, z czego mniej więcej 20 tys. posiada austriackie obywatelstwo¹⁹.

Nie trzeba specjalnie przekonywać, że kluczowe znaczenie dla przetrwania każdej narodowości ma wychowanie i edukacja w narodowym duchu. Z tego właśnie względu kwestia słoweńskiego szkolnictwa cieszyła się po II wojnie światowej sporym zainteresowaniem zarówno rzeczonoj mniejszości, jak i niemieckojęzycznej większości, stając się powodem wielu napięć. Uważa się, że zostały one w dużej mierze złagodzone dzięki Ustawie o szkołach mniejszościowych z 1988 r. Przewiduje ona, że edukacja powinna mieć charakter interkulturalny i zaznajamiać z kulturowym dziedzictwem mniejszości. W Karyntii tego rodzaju nauczanie dokonuje się w kilkunastu dwujęzycznych szkołach. Oprócz tego w Celowcu funkcjonuje słoweńskie gimnazjum²⁰.

Podobnie wygląda sprawa w Trieście, będącym onegdaj największym słoweńskim miastem. Po wojnie Triest i jego okolice, także zamieszkałe przez Słoweńców, zostały ogłoszone wolnym miastem, po czym terytorium to podzielono w ten sposób, że miasto jako takie przy-

¹⁸ Część z nich jest potomkami ludzi, którzy po II wojnie światowej nie z własnej woli znaleźli się poza granicami Jugosławii. Stało się tak, ponieważ „po maju 1945 r. niektórzy mieszkańcy Słowenii, którym niemiecka kultura była bliższa niż słowiańska, zostali zmuszeni do opuszczenia Słowenii bez żadnego majątku, chociaż nie popełnili podczas wojny żadnych zbrodni. Na listach wypędzanych znaleźli się przede wszystkim bogaci ludzie, co oznacza, że majątek był istotniejszym kryterium niż niemieckie nazwisko”. Grobovšek Bojan, *Zakaj Slovenija...*, s. 31–32.

¹⁹ *Volkgruppenreport 2001 Zur Lage der ethnischen Minderheiten in der Republik Österreich*, Eisenstadt 2000, s.12, <http://www.demokratiezentrum.org/fileadmin/media/pdf/volkgruppenreport.pdf> [dost.: 01.08.2020].

²⁰ W 1975 r., po ponad 20 latach nauczania w budynku gimnazjum niemieckojęzycznego, udało się przenieść szkołę do własnego gmachu. Vodopivec Peter, *Od Pohlinove slovnice...*, s. 548.

padło Włochom²¹. Pomimo to pozostała w nim aktywna społeczność słoweńska, która nie pozwala zapomnieć o wielokulturowej tradycji tego w swoim czasie najważniejszego portu Austro-Węgier. Na północ od niego, we włoskiej części Gorycji oraz w Udine i okolicach tych miast również odnajdziemy Słoweńców, którym w utrzymywaniu tożsamości pomaga bliskość położonego na lewym brzegu Soczy (Isonzo) rodzimego kraju.

Wydaje się, że włoscy Słoweńcy są oprócz żyjących w USA współrodaków najbardziej aktywną zagraniczną częścią swojego narodu. Wynika to zarówno z liczebności tej grupy etnicznej, ocenianej na niemalże 100 tys., jak i z sąsiedowania z macierzą. Znaczenie żyjących w Republice Włoskiej Słoweńców przejawiało się wówczas, gdy rozpadała się Jugosławia, a na jej gruzach powstawały sukcesyjne państwowości, w rządzie których odnajdziemy też Słowenię. Wówczas mieszkający w Trieście i innych miejscach północno-wschodniej Italii rodacy Preszerena odegrali dużą rolę w procesie uzyskiwania międzynarodowego uznania dla nowej państwowości²². Co do ich prawnopozytywnego statusu, to został on uregulowany w ustawie z 23 II 2001 r., odnoszącej się do zagadnienia ochrony słoweńskiej mniejszości w autonomicznym regionie Friuli-Wenecja Julijska²³.

O tym, że postanowienia ustawy nie są martwą literą, świadczy rezultat ważnego we włosko-słoweńskich stosunkach wydarzenia, jakim była przedsięwzięta na zaproszenie prezydenta Włoch Sergio Mattarelli wizy-

²¹ Paryski Traktat Pokojowy z 10 II 1947 r. podzielił Wolne Terytorium Triestu na dwie strefy: A – pod kontrolą brytyjsko-amerykańską, B – nadzorowaną przez wojska jugosłowiańskie. Po podpisaniu Porozumienia Londyńskiego z 5 X 1954 r., zawartego między Włochami i Jugosławią, strefa A została przejęta przez Włochy, natomiast strefa B została przy Jugosławii. Włosi zabiegali wiele lat o odzyskanie kontroli nad strefą administrowaną przez belgradzki rząd, ale wznowione w 1973 r. rokowania nie rozwiązały problemu i dopiero podpisany 10 XI 1975 r. włosko-jugosłowiański układ graniczny we włoskim Osimio zakończył spór o Triest. *Status quo ante* został zachowany. Wituch Tomasz, *Terytoria sporne w Europie po roku 1815*, Pułtusk 2001, s. 241–242.

²² *Slovenska manjšina v Italiji*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenska_manj%C5%A1ina_v_Italiji [dost.: 28.07.2020].

²³ *Legge 23 febbraio 2001, n. 38, Norme a tutela della minoranza linguistica slovena della regione Friuli – Venezia Giulia*, (*Pubblicata sulla Gazzetta Ufficiale n. 56 dell' 8 marzo 2001*) / *Zakonska določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji – Julijski krajini*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Zakonska_dolo%C4%8Dila_za_za%C5%A1%C4%8Dito_slovenske_jezikovne_manj%C5%A1ine_v_de%C5%BEeli_Furlaniji_Julijski_krajini [dost.: 28.07.2020].

ta prezydenta Słowenii Boruta Pahora w północno-wschodniej Italii (lipiec 2020 r.). W jej trakcie doszło do spotkania prezydentów obu państw z zamieszkałymi we Włoszech Słoweńcami, które odbyło się w odbudowanym triesteńskim Narodnym Domie, oddanym mniejszości sto lat po spaleniu go przez faszystów w 1920 r.²⁴.

Oprócz skupiska austriackiego i włoskiego napotkamy jeszcze zagranicznych Słoweńców na Węgrzech, w Komitacie Vas, gdzie stanowią oni znaczącą mniejszość narodową szacowaną na 5 tys. mieszkańców²⁵. Historia czy też rozstrzygnięcia wielkich mocarstw sprawiły, że znaleźli się właśnie w takiej sytuacji, ale na razie nie przekłada się to na występowanie jakichś szczególnych napięć.

Chorwaci obok Serbów i Słoweńców stanowili etniczno-polityczną podstawę powstałego po I wojnie światowej Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców, przemianowanego 3 X 1929 r. na Królestwo Jugosławii²⁶. Owo współtworzenie państwowości nie oznaczało bynajmniej,

²⁴ Krzysztozek Aleksandra, *Pojednanie po latach. Prezydenci Włoch i Słowenii oddają wspólny hold ofiarom XX-wiecznych zbrodni*, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-wewnetrzna-ue/news/pojednanie-po-latach-prezydenci-wloch-i-slowenii-oddaja-wspolny-hold-ofiarom-xx-wiecznych-zbrodni/> [dost.: 28.07.2020].

²⁵ Słoweńcy porabscy zamieszkują w kilku wsiach na terenie Porabja (nazwa regionu pochodzi od rzeki Raby – dopływ Dunaju). *Slovenci na Madžarskem* [dost.: 02.08.2020]; Tóth Ágnes, Vékás János, *National and Ethnic Minorities in Hungary in the Period 2001–2011 – Ethno-Demographic Trends as Reflected in the Census Data*, „Hungarian Statistical Review”, 2014, nr 17, s. 99, http://www.ksh.hu/stats%1fzemle_archive/all/2014/2014_K17/2014_K17_095.pdf [dost.: 03.08.2020].

²⁶ Zmianę zadekretował król Aleksander I Karadziorziewicz. „Ta nowa nazwa miała symbolizować unitarystyczny charakter państwa i jedność narodów jugosłowiańskich”. Tanty Mieczysław, *Realizacja aspiracji narodowych*, [w:] *Historia Słowian południowych i zachodnich*, red. Jerzy Skowronek, Mieczysław Tanty, Tadeusz Wasilewski, Warszawa 1977, s. 645. Stworzenie Jugosławii było częściowym urzeczywistnieniem marzenia jednego z wielkich budzicieli narodu słoweńskiego, jakim był Jernej Kopitar. Propagował on „ideę zjednoczenia wszystkich Słowian. Uważał, że Rosjanie i inni wschodni Słowianie wyznania prawosławnego są mniej zaawansowani w kulturalnym rozwoju i dlatego widział możliwości słoweńskiego rozwoju w Austrii z Wiedniem jako kulturalnym i naukowym ośrodkiem. Ta idea zyskała sobie nazwę austrosławizmu (...) Projekt austrosławizmu był przedstawiony przez czeskich działaczy narodowych na zjeździe słowiańskim w Pradze. Przeciwstawiał się pansławizmowi, zakładającemu rozwiązywanie kwestii wyzwolenia Słowian w oparciu o Rosję (...). Austrosławizm miał zwolenników także wśród Chorwatów i Słoweńców”. Zawistowska Renata, *Prekmurje – oderwanie od Węgier i przyłączenie do Słowenii (1919–1920)*, „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, 2012, t. 47, s. 58.

że ustał cywilizacyjny spór między katolickimi Chorwatami a prawosławnymi Serbami²⁷. Ci drudzy opanowali najważniejsze stanowiska w monarchii, co sprawiało, że w Zagrzebiu narastało poczucie krzywdy, powiększane przez niesprawiedliwy według Chorwatów administracyjny podział kraju, niezaspokajający politycznych aspiracji rodaków króla Zwonimira. Co prawda „w sierpniu 1939 r. doszło do ugody między rządem Jugosławii i przywódcami chorwackimi, na mocy której Chorwacja otrzymała autonomię Chorwackiej Banowiny, a także gwarancję udziału jej przedstawicieli w rządzie centralnym”²⁸, ale wkrótce potem doszło do zajęcia Belgradu przez hitlerowskie Niemcy, co skutkowało powołaniem do życia w kwietniu 1941 r. Niezależnego Państwa Chorwackiego, którego krótkie istnienie naznaczone jest silną eskalacją serbsko-chorwackiej wrogości. Oficjalnie ustała ona po utworzeniu Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, składającej się z sześciu republik: Serbii, Chorwacji, Słowenii, Bośni i Hercegowiny, Czarnogóry oraz Macedonii. W porównaniu zatem z sytuacją sprzed 1938 r. status Chorwacji uległ podniesieniu, ale nie zlikwidowało to napięć między dwoma największymi narodami Federacji. Dały one z całą siłą znać o sobie po rozpadzie państwa, na którego gruzach powstała m.in. Chorwacja. Wojna secesyjna między Belgradem a Zagrzebiem była naznaczona czystkami etnicznymi. W dużej mierze ujednoliciły one skład narodowościowy sukcesyjnych państw, niemniej jednak w dalszym ciągu istnieją w nich mniejszości narodowe.

²⁷ Ma on długą tradycję, wywodzącą się z różnic w postrzeganiu rzeczywistości, występujących w Rzymie i Atenach. Dały one znać o sobie wtedy, gdy w 395 r. doszło do podziału Imperium Rzymskiego na wschodnią i zachodnią część. Ta pierwsza z czasem stała się prawosławna, natomiast druga katolicka. Upadek Imperium Bizantyńskiego wzmocił w południowo-wschodniej Europie znaczenie islamu, którego państwową emanacją w postaci kalifatu w sporej mierze przejęła dziedzictwo Wschodniego Imperium. W rezultacie ludy południowosłowiańskie „podlegały panowaniu habsburskiemu (Słowenicy, Chorwaci) i tureckiemu; oprócz tego podziału zaznaczyły się jeszcze różnice religijne (katolicyzm w krajach habsburskich, prawosławie i islam pod władzą turecką) oraz kulturowe: zasięg alfabetu łacińskiego i greckiego”. Grodziski Stanisław, *Porównawcza historia ustrojów państwowych*, Kraków 1998, s. 294. Oprócz wspomnianych przez autora dwóch alfabetów, na Bałkanach dużą rolę odgrywa będąca pochodną, podobnie zresztą jak łacynica, greckiego pisma – cyrylica.

²⁸ Bankowicz Marek, *Chorwacja*, [w:] *Słownik historii XX wieku*, red. Bożena Bankowicz, Marek Bankowicz, Antoni Dudek, Kraków 1992, s. 57.

W chorwackim przypadku odnajdziemy je przede wszystkim w państwach sąsiadujących z kroacką macierzą. W naukowym opracowaniu czytamy, że: „Chorwaci to naród słowiański z południowosłowiańskiej grupy narodów, który zamieszkuje Chorwację, Bośnię i Hercegowinę, Czarnogórę (ze wskazaniem na Bokę Kotorską) oraz Serbię (ze wskazaniem na Srijem oraz zachodnią i północną Baćkę)”²⁹. Największe znaczenie poza granicami swojej głównej państwowości mają Chorwaci w Bośni i Hercegowinie, nie bez powodu nazywanej małą Jugosławią³⁰. Oficjalną przesłanką takiego porównania jest to, że „w skład Republiki Bośni i Hercegowiny (BiH) wchodzi: Federacja Muzułmańsko-Chorwacka (51% powierzchni) oraz Republika Serbska (49% powierzchni)”³¹. Oznacza to, że Kroaci w państwie bośniackim są jednym z trzech najważniejszych podmiotów etnicznych. „Chorwaci to, po pierwsze, autochtoniczny naród w Bośni i Hercegowinie; zgodnie z normą konstytucyjną jeden z trzech narodów państwowotwórczych (narodów konstytutywnych), obok Boszniaków i Serbów”³². Ów „trzeci naród konstytucyjny” według spisu z 2013 r. stanowi mniej więcej 11% całej populacji³³. Jego znaczenie w

²⁹ Kaniecka Dominika, *Chorwaci z Bośni i Hercegowiny czy Chorwaci bośniaccy? Poszukiwania tożsamości pewnej mikro kultury – rozważania wstępne*, „Studia Litteraria Universitatis Jagellonicae Cracoviensis”, 2017, z. 4, s. 265.

³⁰ „Bośnia i Hercegowina do złudzenia przypomina federację, której członkiem była ponad 20 lat temu”. Wawryszuk Paweł, *Bośnia i Hercegowina – smutna historia małej Jugosławii*, <https://histmag.org/Bosnia-i-Hercegowina-smutna-historia-malej-Jugoslawii-6419/> [dost.: 06.07.2020]. Bośnia i Hercegowina odziedziczyła po „dużej Jugosławii” ważką spuściznę, jaką jest „podział (...) państwa na część prawosławną (...) i katolicką (...); stary spór Chorwatów i Serbów trwa dalej, w nowym narodowym państwie”. Masaryk Tomáš Garrigue, *Słowianie...*, s. 26. Współcześnie tak właśnie jest w wieloetnicznej Bośni. Załącznikiem koncepcji oficjalnie wieloetnicznej państwowości było ustanowienie przez władze austro-węgierskie w 1910 r. etnokonfesyjnych proporcji składu bośniackiego Saboru. Kaniecka Dominika, *Chorwaci z Bośni...*, s. 264.

³¹ Goduń Tomasz, Cygnarowski Mateusz, Dudek Sebastian, Iwaniszczuk Piotr, *Leksykon systemów politycznych*, Warszawa 1999, s. 52. Oprócz podanych w tekście oficjalnych części składowych Bośni i Hercegowiny, w jej dzisiejszej postaci jest ona współkonstytuowana przez jeszcze jeden podmiot terytorialny w postaci znajdującego się pod kontrolą międzynarodową dystryktu Brčko (bośn., chor. Brčko, serb. Брчко). Kałużna Klaudia, Rosicki Remigiusz, *Czarnogóra i Bośnia-Hercegowina (problemy graniczne i etniczne)*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, 2008, nr 1, s. 168.

³² Kaniecka Dominika, *Chorwaci z Bośni...*, s. 264.

³³ Zdeb Aleksandra, *Etnopolityka albo podporządkowanie: Chorwaci w Bośni i Hercegowinie*, [w:] *Republika Chorwacji. Polityka wewnętrzna i międzynarodowa*, red. Anna Jagiełło-Szostak, Wrocław 2014, s. 248.

BiH jest związane z tym, że na Bałkanach krzyżują się religijno-polityczne interesy. Chorwaci jako katolicy tradycyjnie są popierani przez Stolicę Apostolską, jak również przez będące połowicznie katolickimi Niemcy³⁴. Bośniacki konfesyjno-etniczny paradygmat, współtworzony przez katolickich Chorwatów, prawosławnych Serbów i miejscowych Muzułmanów pokazuje, że religia miewa niezwykle istotne znaczenie w procesie narodotwórczym³⁵.

Bułgarzy zajmują szczególną pozycję wśród wszystkich uznawanych za słowiańskie ludów czy też narodów ze względu na swoją etnogenezę. Jest ona niejednolita, ponieważ dowodzeni przez chana Asparucha tureckojęzyczni wojownicy, którzy w VII w. przybyli z euroazjatyckiego stepu, zajęli zamieszkałe przez Słowian południowe Bałkany³⁶, po czym doszło do wymieszania najeźdźców z podbitą ludnością. Jej język przyjęła państwowotwórcza, pierwotnie tureckojęzyczna elita³⁷, natomiast nazwa własna zdobywczych koczowników – Bułgarzy

³⁴ Berlin tradycyjnie wspiera też muzułmanów co najmniej od wizyty Wilhelma II w Jerozolimie w 1898 r. Jeśli chodzi o byłą Jugosławię, to w czasie jej rozpadu „Niemcy poparli m.in. muzułmańskich Bośniaków, a Francuzi dyskretnie podtrzymywali prawosławnych Serbów, którzy po wybicciu się na niepodległość zastąpili Paryżowi Turcję w roli antyniemieckiego sojusznika”. Przypomina się tutaj kilkuwiekowy sojusz „najstarszej córy Kościoła” z Wysoką Portą, nawiązany wówczas, gdy „francuski król Franciszek I po przegranej bitwie pod Pawią (1525) wysłał sekretnego emisariusza nad Bosfor po to, by z padyszachem knuć przeciw arcykatolickiemu władcy Niemiec i Hiszpanii Karolowi V”. Ławniczak Artur, *Islam – wróg czy sojusznik?*, „Stańczyk. Pismo Konserwatystów i Liberalistów”, 1997, nr 2, s. 21 i 28.

³⁵ „Religia, nie będąc zazwyczaj podstawowym czynnikiem etnogenezy, tj. powstania określonego etnosu, może odgrywać decydującą rolę w odosobnieniu etnicznym – np. oddzielając prawosławnych Serbów od katolickich Chorwatów, a współcześnie – muzułmańskich Bośniaków od innych Słowian w Bośni i Hercegowinie”. Baczwiarow Marin, Suliborski Andrzej, *Kompendium wiedzy o geografii politycznej i geopolityce. Terminologia*, Warszawa–Łódź 2002, s. 181.

³⁶ „Dobrze zorganizowane masowe imigracje chana Asparucha oraz jego zwolenników Bułgarów z północy w okolice delty Dunaju w latach 679–681 odgrywają w historii Bułgarii rolę przełomową. Daty te posiadają znaczenie podobne do daty inwazji normandzkiej w roku 1066 w historii Wysp Brytyjskich (...). Asparuchowi przypisuje się założenie Pliski, najwcześniejszej stolicy Pierwszego Państwa Bułgarskiego, położonej na falistej równinie niedaleko obecnego miasta Szumen”. Marshall Lang David, *Bułgarzy. Od czasów pogańskich do podboju przez Turcję Osmańską*, Warszawa 1983, s. 44–45.

³⁷ „Najeźdźcy nie okazali się (...) szczególnie dolegliwi dla tubylczych Słowian i w ciągu kolejnych mniej więcej dwóch stuleci dokonał się proces ich wzajemnej asymilacji. Najeźdźcy przyjęli język, kulturę i obyczaje Słowian, narzucili im zaś swój system

– została przeniesiona po niewielkiej transformacji na powszechnie używane w globalnej skali określenie państwowości, zwanej po polsku Bułgarią, co nie odróżnia się specjalnie od używanych w innych językach terminów³⁸.

Państwo bułgarskie po okresie świetności podczas średniowiecza nie wytrzymało tureckiego nacisku, wskutek czego obszary na południe od dolnego Dunaju znalazły się w granicach Imperium Osmańskiego³⁹. Jego ulegający przyspieszeniu w 2. połowie XIX stulecia rozkład umożliwił Bułgarom wybicie się na niepodległość⁴⁰, jednakże ich część pozostała poza granicami odrodzonej państwowości⁴¹ pomimo to, że po II wojnie bałkańskiej „w październiku 1913 r. Turcja i Bułgaria podpisały konwencje o wymianie ludności bułgarskiej z Tracji Wschodniej i ludności turec-

organizacji społecznej, zwłaszcza organizacji wojskowej. Dzięki temu ukształtował się specyficzny, wyróżniający się w stosunku do innych Słowian system organizacji państwowej. Słowianie przyjęli też dla siebie nazwę najeźdźców i w ten sposób ukształtowała się państwo bułgarskie”. Górski Grzegorz, *Inne kraje europejskie*, [w:] *Historia ustrojów państw*, red. Grzegorz Górski, Stanisław Salmonowicz, Warszawa 2001, s. 172.

³⁸ Na przykład po turecku mówi się *Bulgaristan*, po nowogrecku *Βουλγαρία* (Wulgaria), po serbsku *Бугарска* (Bugarska), po słoweńsku *Bolgarija*.

³⁹ „Opanowanie przez Turków ziem bułgarskich pod koniec XIV w. pociągnęło za sobą głębokie i wieloaspektowe następstwa. W kontekście Bułgarii agresja obcych etnicznie i kulturowo najeźdźców nie tylko przerwała rozwój dynamicznie rozwijającego się organizmu państwowego i przyniosła poważne zniszczenia, ale przede wszystkim w znaczący sposób wpłynęła na strukturę społeczną tamtejszej ludności, eliminując miejscowe elity narodowe (...) Bułgarzy, będący członkami niższych grup społecznych jako innowiercy, zostali pozbawieni wszelkich praw publicznych i zepchnięci do rangi tzw. raju, czyli taniej siły roboczej”. Rubacha Jarosław, *Bułgarzy i Bułgaria w ostatniej ćwierci wieku XIX w publikacjach Jana Grzegorzewskiego (polityka wewnętrzna, polityka zagraniczna)*, [w:] *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, 2017, T. 1, s. 7.

⁴⁰ Była ona uzyskiwana stopniowo, ponieważ w 1878 r. „na podstawie traktatu San Stefano utworzone zostało Autonomiczne Księstwo Bułgarskie z administracją chrześcijańską i milicją narodową”. Kosew Dymitr, *Nowożytna historia Bułgarii*, Warszawa 1954, s. 441.

⁴¹ W dużej mierze, przede wszystkim po I wojnie bałkańskiej, objęły one obszar w następujący sposób zdelimitowany przez polskiego pisarza: „Dunaj, m. Czarne, linię od Enos przez dzisiejszy Swilengrad i dalej w odległości ok. 40 km od brzegów morza Egejskiego (z pozostawieniem całego półwyspu Chalkidike po stronie greckiej) aż do jez. Ochrydy, stamtąd na północny wschód do Szar-Planiny (z pozostawieniem terenów na płn. od tego pasma, tzw. Starej Serbii po stronie serbskiej), stamtąd na północ do Dunaju (Nisz po stronie bułgarskiej), mniej więcej aż do Łomu). To była Bułgaria w sensie szerszym, tak jak ją rozumieli działacze bułgarscy w. XIX <Bułgaria, Tracja i Macedonia>”. Widerszal Ludwik, *Bułgarski ruch narodowy 1856–1872*, Warszawa 1937, s. 4.

kiej z Bułgarii, a oprócz tego „Bułgaria musiała przyjąć uchodźców z terenów Macedonii zajętych przez Serbów i Greków”⁴².

Później nie dochodziło już do większych przesiedleń czy też migracji, w których uczestniczyliby Bułgarzy, co ustabilizowało ich osiedlenie poza granicami Ojczyzny. W rezultacie największe zagraniczne skupisko tego narodu znajduje się w nieprzynależącej do UE Turcji, gdzie na stałe zamieszkuje ok. 500 tys. Bułgarów, poza Europą ok. 300 tys. w USA⁴³. Jeśli chodzi natomiast o Unię, to trzeba odnotować, że w Grecji zamieszkuje ok. 150 tys. Bułgarów czy też bułgarojęzycznych Hellenów. Zasiadają oni przede wszystkim Macedonię Egejską i Zachodnią Trację⁴⁴, co specjalnie nie dziwi, jeśli przypomnimy sobie, że dopiero w rezultacie I wojny światowej Bułgaria utraciła dostęp do Morza Egejskiego na rzecz Grecji.

Z kolei od północy Republika Bułgarii sąsiaduje z Rumunią. Warto przypomnieć, że będąca jej częścią po zjednoczeniu z Mołdawią Wołoszczyzna była ulubionym miejscem przebywania walczących z tureckim uciskiem przybyszów z południowego brzegu Dunaju. Brali oni udział w zbrojnym zrzucaniu osmańskiego jarzma, co w naturalny sposób skutkowało powrotem na Bałkany, jednakże proces ten nie był wszechogarniający, a poza tym również po narodowej emancypacji dochodziło do spowodowanej przez różne przyczyny emigracji w kierunku Bukaresztu. W

⁴² „Były to góryste tereny zachodniej Tracji, które i dziś są słabo zaludnionym regionem”. Dymarski Mirosław, *Konflikty na Bałkanach w okresie kształtowania się państw narodowych w XIX i na początku XX wieku*, Wrocław 2010, s. 298. Masowe przesiedlenia ludności to praktyka stosowana już w starożytnym perskim Imperium Achemenidów, jak również w początkowym okresie istnienia Pierwszego Państwa Bułgarskiego, kiedy to chan Asparuch przesiedlił dwa główne plemiona Słowian Mezyjskich. Mianowicie „Sewercom kazał osiedlić się na północnych stokach Starej Planiny w rejonie Przełęczu Beręgawa (obecnie Wyrbiszka Przełęcz na południe od Szumenu), a plemię zwane Siedem Rodów osadził wzdłuż granicy z Awarami na zachodzie swego państwa”. Wasilewski Tadeusz, *Okres wspólnoty pierwotnej i feudalizmu*, [w:] *Historia Słowian...*, red. Jerzy Skowronek, Mieczysław Tanty, Tadeusz Wasilewski, s. 31. W nowszych czasach duże wrażenie wywarła przeprowadzona w latach 1923–1930 na masową skalę wymiana ludności między Turcją a Grecją. Jej dość spokojny przebieg zachęcił wielkie mocarstwa do powtórzenia tej operacji po II wojnie światowej w odniesieniu do Europy Środkowo-Wschodniej.

⁴³ *Близо 3 млн. българи напуснали страната*, <https://www.24chasa.bg/Article/2260541> [dost.: 05.08.2020].

⁴⁴ *Report on Bulgarian Immigrants in Greece*, Athens 2011, s. 8, <https://www.participation-citoyenne.eu/sites/default/files/report-greece.pdf> [dost.: 05.08.2020].

rezultacie w naszych czasach ponad 8 tys. rodaków Wasyla Lewskiego mieszka w Rumunii⁴⁵. W sąsiadującej z Bułgarią Serbii mieszka ich ponad 18 tys., przede wszystkim w Bosilegradzie i Dimitrovgradzie⁴⁶.

Emigracyjna aktywność sprawiła, że także w Hiszpanii znalazła się całkiem liczna grupa Bułgarów, skoro jej liczebność jest oceniana na ponad 170 tys. osób⁴⁷. We Włoszech z kolei ma zamieszkiwać ok. 100 tys. członków bułgarskojęzycznej mniejszości, a we Niemczech ponad 120 tys.

Macedończycy, czemu trudno się specjalnie dziwić, zamieszkują przede wszystkim Macedonię. Przeważnie w jej ramach wyróżnia się dwie podstawowe części – Macedonię Wardarską (nazwaną tak od nazwy rzeki) oraz położoną na południe od niej Macedonię Egejską. Obok nich można jeszcze wyodrębnić znajdującą się na wschód od Macedonii Wardarskiej Macedonię Piryńską, które to określenie pochodzi od górskiego pasma.

Macedończycy obok Bośniaków stanowią naród mający najkrótszą państwowotwórczą tradycję wśród bałkańskich Słowian, choć historycy uważają, że w VII w. w Macedonii doszło do politycznego organizowania się tamtejszej słowianojęzycznej ludności, ale proces ten nie zakończył się wówczas powstaniem państwa⁴⁸. W rezultacie ziemie położone w ser-

⁴⁵ *World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Romania*, 2007, <https://www.refworld.org/docid/4954ce2420.html> [dost.: 05.08.2020].

⁴⁶ Petcova Rossitsa, *About Bulgarians in Serbia and the mission of the Bulgarian newspaper "New Brotherhood"*, <https://www.bnr.bg/en/post/101225154/about-bulgarians-in-serbia-and-the-mission-of-the-bulgarian-newspaper-new-brotherhood> [dost.: 05.08.2020].

⁴⁷ Narodowy Instytut Statystyczny w Hiszpanii w 2011 r. opublikował dane dotyczące cudzoziemców zamieszkujących w tym kraju. Bułgarzy wśród słowiańskich nacji znacznie wyróżniają się liczbą swoich pobratymców, Polaków i Ukraińców jest dwa razy mniej (po ok. 85 tys.). Instituto Nacional de Estadística, „Notas de Prensa”, 4 de abril de 2011, s. 4, <https://www.ine.es/prensa/np648.pdf> [dost.: 05.08.2020].

⁴⁸ „Słowianie nie wytworzyli (...) w ciągu VII w. organizacji państwowej. Powstały jedynie powoływane do celów doraźnych związki międzyplemienne. Najsilniejszy związek, obejmujący kilka plemion słowiańskich, powstał ok. 670 r. na ziemi Słowian macedońskich i północnogreckich, zwanych przez Greków Sklawinią (...). Na czele organizacji politycznej Słowian macedońskich stanął *rex* Prebąd (gr. Perbundos), władca plemienia Rinhinów”. Wasilewski Tadeusz, *Historia Bułgarii*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 33. Siedmiowiecznym Słowianom nie udało się zająć Sołunia (Saloniki) i po tym niepowodzeniu międzyplemienny związek rozpadł się. Do powtórnej próby zdobycia rodzinnego miasta Cyryla i Metodego przez Słowian doszło podczas I wojny bałkańskiej, kiedy to w 1912 r. armia bułgarska niemalże zajęła ten znajdujący się do tej pory w tureckim władaniu ważny port. Jednak do tego nie doszło, ponieważ miasto opanowały

cu Półwyspu Bałkańskiego zostały zajęte przez Bułgarię i uległy bułgaryzacji, co skłaniało sofijskie elity do przekonywania, że „*Македонците са българи*”⁴⁹ (Macedończycy to Bułgarzy). Faktem jest, że macedońska świadomość narodowa, przytłaczana przez mające już swoje państwa bałkańskie narody⁵⁰, czyniła w XIX i na początku XX w. powolne postępy⁵¹. W związku z tym trudno jest mówić o istnieniu przed I wojną światową etnicznie macedońskich partii czy też ruchów politycznych. W rezultacie „słabość ruchu narodowego zdecydowała (...) o tym, że dzieło wyzwolenia Macedonii spod panowania tureckiego przypadło w udziale nie Macedończykom, lecz rywalizującym z sobą sąsiednim państwom bałkań-

o kilka godzin szybsze greckie siły zbrojne i w związku z tym do dzisiaj drugie co do liczebności miasto Hellady znajduje się właśnie w jej obrębie.

⁴⁹ Василева Василена, DW: „Това няма да превърне македонците в българи”, <https://www.vesti.bg/sviat/dw-tova-niama-da-prevyrne-makedoncite-v-bylgari-6108824> [dost.: 15.07.2020].

⁵⁰ Niegdyś pisano o tym problemie w ten sposób: „Gdyby Macedonja była krajem zamieszkałym przez ludność etnograficznie jednolitą, nigdy by nie doszła do tego nieszczęśliwego stanu, w jakim się obecnie znajduje. Ale tu ścierają się aż cztery zasadnicze pierwiastki – panujący turecki, grecki, bułgarski i serbski”. Miecznik Antoni, *Macedonja i Macedończycy*, Warszawa 1904, s. 112. Współcześnie Macedonia nie znajduje się już pod tureckim panowaniem, co nie znaczy, że rosnąca w siłę Turcja nie powiększa na tym terenie swoich wpływów. Świadczy o tym fakt, że prezydent Macedonii Gjorge Ivanov w 2018 r. „odwiedził Ankarę, szukając poparcia w sprawie sporu o nazwę kraju z Grecją, i otrzymał od swojego tureckiego odpowiednika zapewnienie, że Turcja utrzyma dotychczasową pozycję (Turcja jako pierwsza uznała Macedonię pod jej konstytucyjną nazwą) i będzie też wspierać NATO-wskie aspiracje Macedonii. Obaj przywódcy podkreślali wzajemne zaufanie, współpracę i przyjaźń, określając relacje między swymi państwami mianem partnerstwa strategicznego. Jednakże turecki przywódca bardzo wyraźnie sformułował też swoje oczekiwania wobec władz w Skopje, a mianowicie większe wysiłki na rzecz zwalczania wszelkich zwolenników przeciwnika politycznego R. T. Erdogana – Fetullaha Gullena, z którego zwolenników Ankara chce <oczyszczyć Bałkany>. Macedoński przywódca z kolei podkreślił pełne poparcie <dla legalnie wybranych tureckich władz>”. *Macedonia i spór z Grecją: między Turcją a Niemcami*, <https://studium.uw.edu.pl/macedonia-i-spor-z-grecja-miedzy-turcja-a-niemcami/> [dost.: 28.07.2020]. Widzimy, że również Grecja wywiera wpływ na macedońskie władze, co w najwidoczniejszy sposób przejawiało się w przeprowadzonej na helleńskie żądanie zmianie oficjalnej nazwy państwa z Republiki Macedonii na Republikę Macedonii Północnej.

⁵¹ Słuszność tego przekonania przejawia się w opinii polskiego politologa Adama Balcera, według którego „rozwoj macedońskiej tożsamości narodowej był przede wszystkim <próbą przełamania różnic wewnętrznych oraz zapobiegnięcia nieuchronnemu podziałowi kraju między sąsiadów>”. Balcer Adam, *Macedonia – rozdroże Bałkanów*, „Krasnoграда”, 2000, nr 15, s. 16; Kurpiel Anna, *Cztery nazwiska, dwa imiona. Macedońscy uchodźcy wojenni na Dolnym Śląsku*, Poznań 2015, s. 23.

skim: Bułgarii, Serbii i Grecji”⁵². Ich wpływ sprawił, że pomimo stowarzyszenia w 1893 r. Wewnętrznej Macedońskiej Organizacji Rewolucyjnej (WMRO), „do II wojny światowej nie można mówić o programowym oddzielaniu przez WRMO pojęcia etnicznej macedońskości od etnicznej bułgarskości”⁵³. Napięcia między nimi są zjawiskiem niezwykle charakterystycznym dla najnowszej historii Macedonii Wardarskiej. Po rozpadzie Jugosławii Macedonia Wardarska stała się niepodległa, w związku z czym Macedończycy stanowią tam oficjalny naród państwowotwórczy.

Inaczej jest nad Morzem Egejskim, gdyż Grecy mieszkających w Sołunii i jego okolicach Słowian tradycyjnie traktowali jako Hellenów, co generalnie nie zmieniło się do dzisiaj⁵⁴. W każdym razie w Macedonii Egejskiej Macedończycy są zdominowani przez grecką większość. W tej części Hellady najważniejszym ośrodkiem miejskim jest Sołun (Saloniki), gdzie niegdyś zaczynali swoją wiekopomną działalność Bracia Sołunscy Cyryl i Metody, co oznacza, że dla całej prawosławnej Słowiańszczyzny północne wybrzeże Morza Egejskiego ma szczególne znaczenie. Przypomnijmy, że generalnie znaczna część dzisiejszej Grecji została w Ciemnych Wiekach opanowana przez słowiański żywioł, co sprawia, że ateńskie władze wykazują się drażliwością czy też czujnością względem „zagrożenia z Północy”, w związku z czym mieszkający w północnej Grecji jej macedońskojęzyczni obywatele są traktowani jako potencjalne zagrożenie dla dzisiejszego kształtu terytorialnego Hellady⁵⁵. Zamieszkują oni okręgi Florina i Pella oraz okolice Salonik. Większa część z nich uważa się za Greków, natomiast licząca według zróżnicowanych szacunków od 10 do 30 tys. grupa określa się jako Macedończycy. Nie są jednak uznawani za mniejszość narodową, co przejawia się w tym, że lokalne

⁵² Tanty Mieczysław, *Realizacja aspiracji...*, s. 515.

⁵³ *Wewnętrzna Macedońska Organizacja Rewolucyjna*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wewnętrzna_Macedoń%C5%84ska_Organizacja_Rewolucyjna [dost.: 15.07.2020].

⁵⁴ Czytając rodzimą literaturę przedmiotu, możemy się utwierdzić w przekonaniu, że Macedończykom do dzisiaj w Grecji odmawia się mniejszościowego statusu. Forys Aleksandra, *Grecko-macedońska odyseja przez Polskę*, „Biuletyn Migracyjny”, 2014, nr 12, s. 5.

⁵⁵ Macedonia Egejska, która po traktacie bukareszteńskim (1913) przypadła Grecji, została poddana intensywnej hellenizacji. „Grecja konsekwentnie realizowała już od końca XIX wieku program ideologiczny <Wielkiej Grecji> (*Megali Idea*), w myśl którego, obok znacznego rozszerzenia terytorialnego, postulowano jedność narodowościową i kulturową państwa”. Kurlpiel Anna, *Cztery nazwiska, dwa...*, s. 26.

władze określają ich jako zeslawizowanych w przeszłości etnicznych Greków, z czego wyprowadza się wniosek, że nie należą im się prawa mniejszościowe.

Czarnogórcy są wśród oficjalnie uznawanych południowosłowiańskich narodów liczebnie najmniejszą po Macedończykach etnią. Są oni blisko spokrewnieni z Serbami, niemniej jednak nieco odmienny przebieg dziejów sprawił, że wokół będącej siedzibą prawosławnych władców Cetynii (Цетинье/Cetinje) narastało poczucie odrębności Aleksandra⁵⁶, utrwalane wskutek utrzymania, w większym zakresie niż w przypadku Serbii, niezależności od Osmanów⁵⁷. Co prawda poczucie bliskości z Serbami⁵⁸ przetrwało do dzisiaj, ale, szczególnie po rozpadzie składającej się z Serbii i Czarnogóry szczątkowej Jugosławii⁵⁹, ulega ono osłabieniu wskutek narastania w Podgoricy prookcydentalnych sentymentów.

Pomimo to poza Montenegro najwięcej, bo ok. 70 tys. Czarnogórców, mieszka w niebędącej członkiem UE Serbii. Natomiast w przyjętej do

⁵⁶ „Państwowość kształtowała się wokół metropolii prawosławnej z siedzibą w Cetynii”. Felczak Waclaw, Wasilewski Tadeusz, *Historia Jugosławii...*, s. 313.

⁵⁷ Czytamy na ten temat, że zamieszkaną przez Czarnogórców kraj, „tak długo zapomnianą przez polityków i historyków europejskich, dziś zaledwie 200 000 mieszkańców liczący, przetrwał wiekowe a krwawe walki, oparł się groźnej przemocy, na początku stulecia naszego spojrzął śmiało w oczy Napoleonowi, a bardzo niedawno zaprzestał ciągłych na Turcję, przez obie strony odwzajemnianych napadów”. Pieńkowski Karol, *Czarnagóra: pod względem geograficznym, statystycznym i historycznym*, Lwów 1869, s. 1.

⁵⁸ Z XIX-wiecznego dzieła można się dowiedzieć, że „każdy Czarnogórzec wie, iż stanowi z Serbami jeden naród, ale nie nazywa siebie nigdy inaczej, jak Czarnogórcem, bo uważa, że tylko Czarnogórcy są dzielnymi junakami”. Smišková Antonina, *Słowianie Południowi: Bułgarzy, Serbowie, Czarnogórcy, Bośniacy i Hercegowińcy*, Warszawa 1898, s. 69. W tradycyjnej samoświadomości mieszkańców Czarnogóry występuje przekonanie co do tego, że jest ona „<kwintesencją serbskości>, <solą Serbów> (...) oraz <serbską Spartą>”. Melnytska Karina, *Język a tożsamość: przypadek Czarnogóry*, „Adeptus. Pismo Humanistów”, 2016, nr 8, s. 52, <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/adeptus/article/view/a.2016.013> [dost.: 20.07.2020].

⁵⁹ O likwidacji wspólnej państwowości zdecydowało przeprowadzone w Czarnogórze powszechne głosowanie. „Referendum odbyło się 21 maja 2006 r. – 55,5% mieszkańców opowiedziało się za utworzeniem niepodległego państwa, a frekwencja wyniosła 86,3%”. Poprzednio Czarnogóra „swą niezależność i dążenie do niepodległości wykazywała na różne sposoby – takim symbolicznym przykładem jest wprowadzenie euro na swoim terenie w 2002 r.” Kałużna Klaudia, Rosicki Remigiusz, *Czarnogóra i Bośnia-Hercegowina...*, s. 167.

Unii Chorwacji znajduje się licząca ok. 5 tys. osób czarnogórska społeczność, skupiona przede wszystkim w Zagrzebiu⁶⁰ i będąca jedną z 22 oficjalnie uznawanych w Republice Chorwacji mniejszości narodowych. Natomiast w również będącej członkiem Unii Słowenii liczebność Czarnogórców ocenia się na ponad 2,5 tys. osób⁶¹.

Serbowie są – obok Bułgarów i Chorwatów – jednym z trzech mających największe państwowotwórcze tradycje południowosłowiańskich narodów. Ich tożsamość jest oparta na prawosławiu, co *nota bene* pomaga Belgradowi w utrzymywaniu, na przekór Sofii, dobrych relacji z Helladą.

Pierwsze serbskie państwa powstały zapewne w VII–VIII w., choć nie wszyscy badacze tak uważają⁶². W kolejnych stuleciach mieliśmy do czynienia z procesem jednoczenia. O okresie tym pisze się, że „długo nad Dunajem nie było słycać o Serbach, bo żyli spokojnie pod rządem wielu żupanów. Potem podpadli pod władzę Bułgarów i wtedy około roku 1000 przyjęli chrzest. Po upadku Bułgarji dostali się Serbowie pod panowanie Greków; lecz z tymi poradził sobie żupan Wojsław”⁶³. Następnie przyszedł okres względnej stabilności i siły, szczególnie pod rządami dynastii Nemaniczów. Jednakże pod koniec XIV w. wydarzyła się tragedia w postaci klęski w boju z Turkami na Kosowym Polu (1389), skutkująca upadkiem państwowości. Odrodziła się ona dopiero na początku XIX w., co zostało usankcjonowane traktatem adrianopolskim z 1829 r.⁶⁴.

Wybijanie się na niepodległość monarchii, w której na tronie na przemian zasiadały dynastie Obrenowiczów i Karadziordzewiczów, nie ozna-

⁶⁰ *Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/općinama. Popis 2011*, https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_04/h01_01_04_RH.html [dost.: 24.07.2020].

⁶¹ *Population by ethnic affiliation, statistical regions, Slovenia, Census 2002, Popis 2002*, https://www.stat.si/popis2002/en/rezultati/rezultati_red.asp?ter=REG&st=17 [dost.: 04.08.2020].

⁶² Na przykład twierdzi się, że „pochodzenie państwowości Serbów i Serbii ustala się na IX wiek”. Bujwid-Kurek Ewa, *Wstęp*, [w:] *Konstytucja Republiki Serbii = Устав Републике Србије*, Warszawa 2018, s. 7.

⁶³ Smišková Antonina, *Słowianie Południowi...*, s. 10.

⁶⁴ „Traktat adrianopolski był jednym z najważniejszych aktów prawnych w dziejach Serbów w XIX w. Na jego mocy powstało autonomiczne Księstwo Serbskie pod zwierzchnictwem Sultana i protektoratem Rosji (...). W 1833 r. wytyczono granice Księstwa (...). W tych granicach Księstwo Serbskie pozostało aż do pokoju berlińskiego z 1878 r. Obszar autonomicznego Księstwa Serbskiego wynosił teraz 37 400 km²”. Felczak Waclaw, Wasilewski Tadeusz, *Historia Jugosławii...*, s. 279.

czało bynajmniej, że wszyscy Serbowie znaleźli się w granicach tego państwa. Poza nimi „największe skupiska ludności serbskiej znajdowały się w trzech krajach – w stanowiącej południową część Węgier Wojwodinie, w Bośni i Hercegowinie oraz w Chorwacji”⁶⁵. Jeśli chodzi o Wojwodinę, to aktualnie kwestia ta wygląda inaczej, ponieważ po I wojnie światowej weszła ona w skład Jugosławii⁶⁶. Po jej republikańskiej transformacji Wojwodina stała się autonomicznym okręgiem Serbii i sytuacja ta nie uległa zmianie pomimo rozpadu SFRJ (Socjalistyczna Federacyjna Republika Jugosławii) w latach 90. minionego stulecia. W Serbii i poza granicami kraju mieszka ok. 11 mln Serbów, w tym liczebność diaspory szacowana jest na ponad 4 mln. Poza Europą osiedlili się przede wszystkim w USA i Kanadzie (830 tys.), Azji, Oceanii i Australii (ponad 200 tys.). Ponad 1,5 mln zamieszkuje w byłych republikach SFRJ, najwięcej w Bośni i Hercegowinie (1,1 mln) oraz w Czarnogórze i Chorwacji (po ok. 180 tys. w obu krajach). W Słowenii i Macedonii – łącznie ponad 100 tys. W Chorwacji Serbowie są największą grupą narodową i najlepiej zorganizowaną pod względem kulturowym, politycznym oraz administracyjnym. Tradycyjnie najpopularniejszym kierunkiem emigracji serbskiej jest Europa Zachodnia, gdzie ze względów ekonomicznych oraz politycznych osiedliło

⁶⁵ Waldenberg Marek, *Kwestie narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje. Idee*, Warszawa 1992, s. 93.

⁶⁶ Idea jugosłowiańska była pokłosiem ożywionego politycznie przez Napoleona iliryzmu. Stworzona z woli cesarza Francuzów jednostka terytorialno-administracyjna w postaci Prowincji Iliryskich obejmowała sporą część terenów zamieszkałych przez południowych Słowian. Później zjednoczeniowe tendencje przejawiały się pod koniec istnienia Austro-Węgier w otoczeniu arcyksięcia Franciszka Ferdynanda, myślącego o przekształceniu imperium w trójczłonową, uzupełnioną jugosłowiańską częścią, strukturę. Niespodziewanym owocem tej koncepcji było Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców, którego ideowy zarys powstał na Korfu podczas spotkania przedstawicieli serbskich i chorwackich elit. Następnie „z inicjatywy Serbów w okresie od 6 do 9 XI 1918 r. w Genewie obradował kongres, w którym uczestniczyli przedstawiciele wszystkich trzech stron zjednoczeniowych, a więc rządu Królestwa Serbii, Komitetu Jugosłowiańskiego oraz Rady Narodowej SHS, będącej urzędowym przedstawicielstwem Klubu Jugosłowiańskiego. Rezultatem zaciętych negocjacji było podpisanie deklaracji o zjednoczeniu wszystkich Serbów, Chorwatów i Słoweńców w ramach jednego państwa. Deklaracja z Genewy stanowiła przypieczętowanie większości postanowień z Korfu”. Morawski Konrad Sebastian, *Proces tworzenia Królestwa SHS wobec przeobrażeń Wielkiej Wojny (1914–1918)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio M, 2016, t. I, s. 44.

się ich ponad 1,5 mln, najwięcej w Niemczech, Austrii, Szwajcarii i Francji⁶⁷.

Boszniacy, czyli ci spośród wszystkich mieszkańców Bośni i Hercegowiny (BiH) tradycyjnie nazywanych Bośniakami⁶⁸, którzy uważają się za osobny naród⁶⁹, są dobrym przykładem na to, że kryterium konfesyjne może mieć fundamentalne znaczenie w procesie narodowotwórczym, podobnie jak w przypadku Serbów i Chorwatów. Spora część mieszkańców Bośni odróżnia się od nich tym, że wyznaje islam. Wynika to z historii tej części Półwyspu Bałkańskiego. Czytamy o niej, co następuje:

⁶⁷ Jagiełło-Szostak Anna, *Polityka Chorwacji wobec mniejszości narodowych – aspekty prawno-instytucjonalne i społeczno-polityczne*, [w:] *Republika Chorwacji. Polityka wewnętrzna i międzynarodowa*, red. Anna Jagiełło-Szostak Anna, Wrocław 2014, s. 54–56; *Srba na planeti ima oko 11 miliona: Evo kako smo raspoređeni po zemljama!*, <https://www.novosti.rs/vesti/planeta.301.html:588860-Srba-na-planeti-ima-oko-11-miliona-Evo-kako-smo-rasporedjeni-po-zemljama> [dost.: 04.08.2020].

⁶⁸ Nomenklaturowe odróżnienie Bośniaków od Boszniaków nie jest czymś oczywistym. Słynna 24-tomowa niemiecka encyklopedia Brockhousa informuje, że Bośniacy (*Bosnier*), względnie Boszniacy (*Bosniaken*) są południowosłowiańskimi muzułmanami żyjącymi w Bośni i Hercegowinie, z czego wynika, że wg tego źródła nie ma różnicy między Bośniakami a Boszniakami. *Bosnier, Bosniaken*, [w:] *Brockhaus Enzyklopädie in vierundzwanzig Bänden. Neunzehnte völlig neubearbeitete Auflage. Dritter Band BED-DRN*, Mannheim 1987, s. 564.

⁶⁹ „Boszniacy mają etniczny słowiański rodowód wspólny z Serbami, Chorwatami i Macedończykami, różnią się natomiast od tych nacji religią. Konwersji na islam dokonywali w czasie przymusowego funkcjonowania w Osmańskim Imperium. Motywy zmiany religii nie zostały jednoznacznie określone, choć znaczącym powodem były społeczno-ekonomiczne przywileje dla ludności wyznającej islam (zwolnienie z płacenia podatku od „niewiernych” – dzizja – i możliwość nabywania ziemi). Równie ważnym argumentem za przyjęciem islamu okazały się także pobudki religijne oraz kulturowo-polityczne”. Ickiewicz-Sawicka Magdalena, *Bośniaccy muzułmanie (Boszniacy) w obliczu kryminogennego i radykalnego islamu na Bałkanach – przypadek Bośni i Hercegowiny*, [w:] *Islam i muzułmanie w kulturze, literaturze i językach Słowian Południowych*, red. Anetta Buras-Marciniak, Łódź 2016, s. 225. Inny autor pisze o tym problemie w ten sposób: „Bośniacy i Boszniacy to wcale nie jest to samo. Ten pierwszy termin oznacza wszystkich obywateli Bośni i Hercegowiny (a przynajmniej ma oznaczać, bo nie całkiem zgadzają się z tym mieszkający tu Chorwaci i Serbowie), drugi zaś to określenie narodowości muzułmańskich mieszkańców Bośni i Hercegowiny czy – ściślej – słowiańskich wyznawców islamu. Etnicznie to po prostu miejscowi Słowianie, którzy przeszli na islam i których religia z czasem uczyniła osobną społecznością, która na naszych oczach przekształca się w naród”. Terlikowski Tomasz Piotr, *Boszniacy. Anatomia tworzenia narodu*, „Rzeczpospolita. Plus Minus”, 24 sierpnia 2019.

Leżąc w sąsiedztwie Kroacji, Węgier i Serbii, Bośnia różnie przechodziła koleje. Była pod władzą Serbii, Kroacji i Węgier; potem w roku 1180-m han Bośni Kulin wyzwolił się zpod władzy węgierskiej i serbskiej. W roku 1463-m po mężnej obronie Bośnia dostała się pod jarzmo tureckie⁷⁰.

W rezultacie w krainie tej doszło do islamizacji, co skutkowało tym, że muzułmańscy Bośniacy nie odczuwali osmańskiego panowania tak dotkliwie, jak inni południowi Słowianie. Poczucie odrębności przejawiało się szczególnie wyraziście wówczas, gdy w 1878 r. BiH została zajęta przez Austro-Węgry⁷¹, co zostało przyjęte z niechęcią przez miejscowych wyznawców islamu. Przekonanie o własnej inności uległo jeszcze pogłębieniu po 1908 r., kiedy to nastąpiło oficjalne przyłączenie BiH do Imperium Habsburgów⁷². Później, po republikańskiej Jugosławii, odrębność Bośniaków oraz Boszniaków została urzędowo potwierdzona w postaci stworzenia Socjalistycznej Republiki Bośni i Hercegowiny, która wskutek rozpadu SFRJ stała się niepodległą państwowością. Dzisiejsze BiH jest państwem wieloetnicznym, które tworzą trzy konstytutywne narody (Boszniacy, Serbowie i Chorwaci), podzielonym na dwie główne autono-

⁷⁰ Smišková Antonina, *Słowianie Południowi...*, s. 13–14.

⁷¹ „Było to spowodowane postanowieniami traktatu berlińskiego z 1878 r., zgodnie z którym po przeszło czterystu latach panowania tureckiego, Austro-Węgry przejęły administrację nad terenami Bośni i Hercegowiny. Okupacja była prowadzona pod altruistycznym hasłem rozwiązania kwestii agrarnej oraz przebudowy systemu gospodarki pańszczyźnianej. W rzeczywistości rząd nie zamierzał zlikwidować feudalnego ustroju wsi. Zajęcie Bośni było posunięciem politycznym”. Wichniewicz Paulina, *Polskie miejsca pamięci w północnej Bośni*, „Adeptus. Pismo Humanistów”, 2014, nr 4, s. 35, <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/adeptus/article/view/a.2014.016/271> [dost.: 30.07.2020].

⁷² „6 października 1908 r. Austro-Węgry ostatecznie zaanektowały Bośnię i Hercegowinę. Akt ten spotkał się z potępieniem Turcji, Serbii, Czarnogóry oraz Rosji. Państwa te początkowo zagroziły wypowiedzeniem Austro-Węgrom wojny, ale stanowcze opowiedzenie się Niemiec po stronie Wiednia zmusiło je do pogodzenia się z sytuacją. W następnych latach w Bośni i Hercegowinie stale utrzymywało się poważne napięcie polityczne, a zamieszkujący tam Serbowie prowadzili ożywioną działalność spiskową skierowaną przeciwko Austro-Węgrom. Napięcia nie usunęło nadanie 17 lutego 1910 Bośni i Hercegowinie specjalnej konstytucji, przynoszącej temu terytorium ograniczoną autonomię”. Bankowicz Marek, *Bośnia i Hercegowina, Słownik historii...*, Bożena Bankowicz, Marek Bankowicz, Dudek Antoni (red.), Kraków 1992, s. 38.

miczne jednostki administracyjne: Federację Bośni i Hercegowiny oraz Republiki Serbskiej⁷³.

Boszniacy mieszkają nie tylko w swoim państwie, ponieważ ich skupiska odnajdziemy także w USA i Turcji, jak również w należących do UE Austrii i Niemczech. Jeśli chodzi o te ostatnie, to ocenia się, że na stałe przebywa w nich ponad 160 tys. Boszniaków. Niektórzy spośród nich przynależą do religijno-kulturowej organizacji Islamska Wspólnota Bośniaków w Niemczech (*Islamska zajednica Bošnjaka u Njemačko / Islamische Gemeinschaft der Bosniaken in Deutschland*). Jej duchowe centrum znajduje się w Kolonii, gdzie w gmachu dawnej fabryki powstał meczet⁷⁴, ale spora część bośniackiej mniejszości bynajmniej nie przejawia religijnej aktywności⁷⁵.

Jeśli chodzi z kolei o Austrię, to ocenia się, że mieszka w niej ponad 120 tys. Boszniaków. Większość z nich przebywa w Wiedniu. Odnajdziemy ich też w Salzburgu i Styrii⁷⁶. Co do innych państw, będących członkami UE, to wypada odnotować, że więcej niż 88 tys. Boszniaków mieszka w Słowenii⁷⁷. Mniej liczni przedstawiciele tej narodowej wspólnoty zamieszkują w chorwackiej części Sandżaku i w innych regionach tego kraju, gdzie według szacunków jest ich ok. 30 tys.⁷⁸. Jeśli chodzi o

⁷³ Federacja Bośni i Hercegowiny rządzona przez Boszniaków i Chorwatów bośniackich zajmuje 51% terytorium Federacji, natomiast bośniaccy Serbowie sprawują władzę w pozostałej części kraju. Muš Jan, *Konstytucja Bośni i Hercegowiny jako czynnik stabilizujący*, „Międzynarodowy Przegląd Polityczny”, 2007, nr 4, s. 202.

⁷⁴ W meczecie czy też przy nim mieszka imam. Tamże znajduje się stołówka, pomieszczenie dla nauki religii oraz siedziba instytucji zwanej wakf, zajmującej się pomaganiem biednym. *Größte Moschee bosnischer Muslime in Deutschland – Eröffnung in Köln*, <http://islam.de/10287.php> [dost.: 29.07.2020]. Na tym przykładzie widać, że islam próbuje zorganizować całokształt życia wyznawców, co musi powodować konflikty w państwach, w których lansuje się neutralność światopoglądowa.

⁷⁵ Potwierdzeniem takiego stanu rzeczy jest to, że tylko 6% niemieckich Boszniaków spełnia obowiązek *zakatu*, czyli przekazuje biednym jałmużnę, będącą jednym z pięciu filarów islamu (*Arkan-al-Islam*). Bougarel Xavier, *Balkan Muslim Diasporas and the Idea of a “European Islam”*, [w:] *Balkan Currents. Essays in Honour of Kjell Magnusson*, red. Tomislav Dulić, Uppsala 2005, s. 155.

⁷⁶ *Islam w Austrii*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Islam_w_Austrii#cite_note-5 [dost.: 29.07.2020].

⁷⁷ *Bosniaks in Slovenia*, https://joshuaproject.net/people_groups/10953/SI [dost.: 29.07.2020].

⁷⁸ *Bosniaks in Croatia*, https://joshuaproject.net/people_groups/10953/HR [dost.: 29.07.2020].

europiejskie państwa nienależące do UE, to w Turcji odnajdziemy 112 tys. Boszniaków, przy czym mieszkają oni nie tylko we wschodniej Tracji, lecz również w znajdującej się w Azji zachodniej Anatolii⁷⁹. Natomiast w Serbii społeczność boszniacka liczy ponad 130 tys. mieszkańców⁸⁰.

Poza przedstawionymi powyżej mniejszościami narodowymi warto jeszcze wspomnieć o południowosłowiańskich mniejszościach etnicznych, czyli takich połączonych poczuciem narodowej więzi społecznościami, które nie mają swego państwa. Zalicza się do nich mieszkających głównie w Rodopach Pomaków⁸¹, tradycyjnie nazywanych poturczencami z tego powodu, że ich przodkowie między XV a XIX wiekiem przeszli na wiarę osmańskich zdobywców, ale nie wiązało się to z porzuceniem swojego języka.

Wielu z nich opuściło ojczyznę z różnych powodów, zarówno ekonomicznych, jak i w związku z niezgodą na asymilację. Pomimo to ocenia się, że w środkowych Rodopach wciąż jeszcze na stałe przebywa od 150 do 200 tys. Pomaków⁸². Lud ten mieszka nie tylko w Bułgarii, lecz również w sąsiadujących z nią państwach. Jednym z nich jest Turcja, gdzie według szacunków zamieszkuje ok. 120 tys. Pomaków. Z kolei w Macedonii mieszka od 40 do 80 tys. ich rodaków. Niekiedy w literaturze przedmiotu wyróżnia się jeszcze co najmniej jeden południowosłowiański etnos (subetnos), którego tożsamość oparta jest na islamie. Chodzi tutaj o

⁷⁹ *Bosniaks in Turkey*, https://joshuaproject.net/people_groups/10953/TU [dost.: 29. 07.2020].

⁸⁰ *Bosniaks in Serbia*, https://joshuaproject.net/people_groups/10953/RI [dost.: 29. 07.2020].

⁸¹ W okresie realizowanej w XX-wiecznej Bułgarii, m.in. przez socjalistyczny rząd Todora Żiwkova w latach 70. ubiegłego stulecia, próby asymilacji słowiańskojęzycznych muzułmanów przekonywano obywateli i światową opinię publiczną, że są oni (podobnie było i bywa z Kurdami w Turcji) po prostu nieco innymi Bułgarami. W każdym razie „społeczność pomacka bywa postrzegana bardzo niejednoznacznie. W bułgarskiej mitologii narodowej ważną rolę odgrywa obraz Pomaków jako etnicznych Bułgarów, co determinuje niejednoznaczny, często emocjonalny, stosunek do tej ludności, która z jednej strony uznawana jest za apostatów, z drugiej zaś za <swoich> muzułmanów i <najczystszych>, bo wiernych pradawnym tradycjom narodu Bułgarów”. Walczak-Mikołajczakowa Mariola, *Pomacy – bułgarscy poturczenci (na przykładzie wsi Selcza w zachodnich Rodopach)*, „Balcanica Posnaniensia Acta et Studia”, 2014, t. 21, s. 179.

⁸² Bugajski Janusz, *Ethnic politics in Eastern Europe: a guide to nationality policies, organizations, and parties*, New York–London 1993, s. 235; *Encyclopedia of the World's Minorities*, red. Skutsch Carl, New York 2013, T. I, s. 974.

Torbeszów⁸³, zamieszkujących Północną Macedonię, Albanię i Kosowo. W pierwszym spośród wymienionych państw, dokładniej w jego zachodniej części, według szacunków mieszka na stałe od 40 do 80 tys. Torbeszów, w Albanii – od 80 do 120 tys. oraz w Kosowie – od 10 do 40 tys. członków tej etni⁸⁴.

Oprócz Pomaków i Torbeszów na Bałkanach mieszka jeszcze jedna wyznająca islam słowiańskojęzyczna społeczność. Mowa jest o Goranach, zwanych też Gorańcami, zamieszkujących obszary Kosowa, Albanii i Północnej Macedonii. Największe ich skupisko znajduje się w południowej części Kosowa, gdzie zamieszkują oni niewielkie miasto Dragasz (serb. – łatyńca Dragaš/serb. – cyrylica Драгаш/alb. Dragash lub Sharri), jak również 18 wsi. W Albanii odnajdziemy gorańską ludność w dziewięciu wioskach, a po macedońskiej stronie granicy w dwóch⁸⁵.

Podsumowanie

W wyniku dziejowych procesów zamieszkujący kraje położone na południe od Dunaju południowi Słowianie zostali oddzieleni przez inne ludy od żyjących w środkowo-wschodniej Europie słowiańskojęzycznych pobratymców. Nie przeszkodziło to bynajmniej w tym, że również Bałkany zostały objęte państwowotwórczym procesem. W jego rezultacie doszło w XIX i XX w. do odtworzenia istniejących już w średniowieczu państw lub ich zorganizowania *in cruda radice*. W każdym razie współcześnie możemy skonstatować, że istnieje kilka południowosłowiańskich państwowości, w których dominującą rolę odgrywają: Słoweńcy, Chor-

⁸³ W naukowym opracowaniu dotyczącym macedońskich różnowierców wspomniano o Torbeszach, którzy według niektórych badaczy uznawani są za potomków bogomilów „godne odnotowania jest i to, że teren Macedonii jako część Bułgarii był areną działalności ruchu bogomilów w XII i XIII w. Bogomilizm rozwijał się intensywnie właśnie na terenie współczesnej Macedonii, zwłaszcza wśród biedoty wiejskiej. (...) To właśnie zwolennicy tej religii mieli po zajęciu Bałkanów przez Turków najszybciej przyjmować islam. Współcześni rzecznicy odrębności etnicznej Torbeszy w Macedonii uważają, że członkowie tej zbiorowości są potomkami bogomilów”. Lubaś Marcin, *Różnowiercy. Współistnienie międzyreligijne w zachodniomacedońskiej wsi*, Kraków 2011, s. 128.

⁸⁴ Topõeuu, <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%BE%D1%80%D0%B1-%D0%B5%D1%88%D0%B8> [dost.: 29.07.2020].

⁸⁵ Stawowy-Kawka Irena, *Małe grupy mniejszościowe na Bałkanach i problem ich samoidentyfikacji: procesy transgresji na przykładzie Goranów*, „Studia Środkoeuropejskie i Bałkanistyczne”, 2017, t. XXVI, s. 223.

waci, Serbowie, Boszniacy, Czarnogórzanie, Macedończycy względnie Bułgarzy. Nie oznacza to, że poza granicami bułgarskiej oraz sześciu stworzonych na rozwalinach Jugosławii republik nie odnajdziemy mieszkających poza swoimi prawnopanstwowymi ojczyznami Słowian, konstytuujących rozmieszczone w różnych państwach mniejszości narodowe. Ustrojodawstwo zamieszkałych przez nich krajów niejednokrotnie przyznaje im, zgodnie z typowym dla naszych czasów ujmowaniem ludowładztwa jako panowania większości z poszanowaniem praw mniejszości, status oficjalnie uznawanej na gruncie prawa państwowego etnicznie nacechowanej społeczności. Odnajdziemy je zarówno w przeważnie germańsko-romańskich państwach „zewnętrznej Europy”, jak i na jej „bałkańskim podbrzuszu”. Aktualnie spora jego część została już przyłączona do Unii Europejskiej, którą elity polityczne głównego nurtu postrzegają jako remedium na nacjonalistyczne oraz inne problemy czy też zagrożenia. Wszakże trzeba pamiętać o tym, że niegdyś tak samo przedstawiano Jugosławię, po czym jej rozpad wygenerował etniczne czystki, w związku z czym należy być ostrożnym co do prognozowania przyszłości, w której los południowosłowiańskich i innych mniejszości może przybrać różny kształt. W sporej mierze zależy to od przyszłościowych relacji między nacjonalistyczną a europejską oraz innymi ideami. Ponieważ z wieszczzonego przez Francisa Fukuyamę głośnego *Końca historii* niewiele wyszło, nikt nie wie, jaki kształt przybierze w prawnopolitycznym wymiarze Europa. Zachodzą w niej procesy, które świadczą o tym, że Stary Kontynent jest nieustannie miejscem, w którym zderzają się różne cywilizacje.

Bibliografia

Opracowania

- Baczwawo Marin, Suliborski Andrzej, *Kompendium wiedzy o geografii politycznej i geopolityce. Terminologia*, Warszawa–Łódź 2002.
- Balcer Adam, *Macedonia – rozdroże Bałkanów*, „Krasnogróda”, 2000, nr 15.
- Bankowicz Marek, *Chorwacja*, [w:] *Słownik historii XX wieku*, red. Bożena Bankowicz, Marek Bankowicz, Antoni Dudek, Kraków 1992.
- Bednarczuk Monika, Rudaś-Grodzka Monika, *Cierpienie przestrzeni środka*, „Teksty Drugie. Teoria literatury, krytyka, interpretacja”, 2008, nr 4.
- Bobrownicka Maria, *Słowianie w Europie i wobec Europy. Nadzieje i obawy związane z integracją (Słowo wstępne)*, [w:] *Słowianie wobec integracji Europy. Prace poświęcone XII Międzynarodowemu Kongresowi Słowistów w Krakowie*, red. Maria Bobrownicka, Kraków 1998.

- Bosnier, Bosniaken, [w:] *Brockhaus Enzyklopädie in vierundzwanzig Bänden. Neunzehnte völlig neubearbeitete Auflage. Dritter Band BED-DRN*, Mannheim 1987.
- Bougarel Xavier, *Balkan Muslim Diasporas and the Idea of a "European Islam"*, [w:] *Balkan Currents. Essays in Honour of Kjell Magnusson*, red. Tomislav Dulić, Uppsala 2005.
- Brodecki Zdzisław, *Słowianie w Unii Europejskiej*, [w:] *Konstytucjonalizm polski: refleksje z okazji jubileuszu 70-lecia urodzin i 45-lecia pracy naukowej Profesora Andrzeja Szymta*, red. Agnieszka Gajda, Krzysztof Grajewski, Anna Rytel-Warzocho, Piotr Uziębło, Marcin Michał Wiszowaty, Gdańsk 2020.
- Bučar France, *Slovenci in prihodnost: slovenski narod po rojstvu države*, Ljubljana 2009.
- Bugajski Janusz, *Ethnic politics in Eastern Europe: a guide to nationality policies, organizations, and parties*, New York–London 1993.
- Encyclopedia of the World's Minorities*, red. Carl Skutsch, T. I, New York 2013.
- Bujwid-Kurek Ewa, *Wstęp*, [w:] *Konstytucja Republiki Serbii = Устав Републике Србије*, Warszawa, 2018.
- Federalna Ustawa Konstytucyjna Republiki Austrii (Verfassungen Österreichs: Bundesverfassungsgesetz)*, [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. Witold Stańkiewicz, Warszawa 2011.
- Foryś Aleksandra, *Grecko-macedońska odyseja przez Polskę*, „Biuletyn Migracyjny”, 2014, nr 12.
- Godlewska Ewa, *Ewolucja austriackiej polityki wobec mniejszości narodowych w XX wieku*, [w:] *Austria i relacje polsko – austriackie w XX i XXI wieku. Polityka – kultura – gospodarka*, red. Kisztełińska-Węgrzyńska Agnieszka, Kuczyński Krzysztof Antoni, Łódź 2014.
- Goduń Tomasz, Cygnarowski Mateusz, Dudek Sebastian, Iwaniszczuk Piotr, *Leksykon systemów politycznych*, Warszawa 1999.
- Górski Grzegorz, *Inne kraje europejskie*, [w:] *Historia ustrojów państw*, Grzegorz Górski, Stanisław Salmonowicz, Warszawa 2001.
- Grobovšek Bojan, *Zakaj Slovenija ni Švica*, Ljubljana 2014.
- Grodziski Stanisław, *Porównawcza historia ustrojów państwowych*, Kraków 1998.
- Ickiewicz-Sawicka Magdalena, *Bośniaccy muzułmanie (Boszniacy) w obliczu kryminalnego i radykalnego islamu na Bałkanach – przypadek Bośni i Hercegowiny*, [w:] *Islam i muzułmanie w kulturze, literaturze i językach Słowian Południowych*, red. Anetta Buras-Marciniak, Łódź 2016.
- Jagiello-Szostak Anna, *Polityka Chorwacji wobec mniejszości narodowych – aspekty prawno-instytucjonalne i społeczno-polityczne*, [w:] *Republika Chorwacji. Polityka wewnętrzna i międzynarodowa*, red. Anna Jagiello-Szostak, Wrocław 2014.
- Kałużna Klaudia, Rosicki Remigiusz, *Czarnogóra i Bośnia-Hercegowina (problemy graniczne i etniczne)*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, 2008, nr 1.
- Kaniecka Dominika, *Chorwaci z Bośni i Hercegowiny czy Chorwaci bośniaccy? Poszukiwania tożsamości pewnej mikro kultury – rozważania wstępne*, „Studia Litteraria Universitatis Jagellonicae Cracoviensis”, 2017, z. 4.
- Kosew Dymitr, *Nowożytna historia Bułgarii*, Warszawa 1954.
- Kurpiel Anna, *Cztery nazwiska, dwa imiona. Macedońscy uchodźcy wojenni na Dolnym Śląsku*, Poznań 2015.
- Marshall Lang David, *Bułgarzy. Od czasów pogańskich do podboju przez Turcję Osmańską*, Warszawa 1983.

- Lubaś Marcin, *Różnowiercy. Współistnienie międzyreligijne w zachodniomacedońskiej wsi*, Kraków, 2011.
- Lawniczak Artur, *Islam – wróg czy sojusznik?*, „Stańczyk. Pismo Konserwatystów i Liberalistów”, 1997, nr 2.
- Majka Jan, *Duginitada, cz. 5 – Słowiańszczyzna*, „Przegląd Geopolityczny”, 2017, T. 19.
- Masaryk Tomáš Garrigue, *Słowianie po wojnie*, Lwów 1924.
- Morawski Konrad Sebastian, *Proces tworzenia Królestwa SHS wobec przeobrażeń Wielkiej Wojny (1914–1918)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio M, 2016, t. I.
- Muś Jan, *Konstytucja Bośni i Hercegowiny jako czynnik stabilizujący*, „Międzynarodowy Przegląd Polityczny”, 2007, nr 4.
- Perdih Anton, *Izvor Slovencev in drugih Evropejcev*, Ljubljana 2013.
- Pieńkowski Karol, *Czarnagóra: pod względem geograficznym, statystycznym i historycznym*, Lwów 1869.
- Romejko Adam, *Austriacka polityka wobec wybranych mniejszości narodowych i religijnych*, „Studia Gdańskie”, 2007, t. XXI.
- Rubacha Jarosław, *Bułgarzy i Bułgaria w ostatniej ćwierci wieku XIX w publikacjach Jana Grzegorzewskiego (polityka wewnętrzna, polityka zagraniczna)*, [w:] *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, 2017, T. 1.
- Rutyna Zofia, *Jugosławia na scenie międzynarodowej*, Warszawa 1981.
- Starzyński Stanisław, *Współczesny ustrój prawno-polityczny Polski i innych państw słowiańskich*, Warszawa 2010 (reprint wydania z 1928 r.).
- Smišková Antonina, *Słowianie Południowi: Bułgarzy, Serbowie, Czarnogórcy, Bośniacy i Hercegowińcy*, Warszawa 1898.
- Stawowy-Kawka Irena, *Małe grupy mniejszościowe na Bałkanach i problem ich samo-identyfikacji: procesy transgresji na przykładzie Goranów*, „Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne”, 2017, t. XXVI.
- Tanty Mieczysław, *Realizacja aspiracji narodowych*, [w:] *Historia Słowian południowych i zachodnich*, red. Jerzy Skowronek, Mieczysław Tanty, Tadeusz Wasilewski, Warszawa 1977.
- Terlikowski Tomasz Piotr, *Boszniacy. Anatomia tworzenia narodu*, „Rzeczpospolita. Plus Minus”, 24 sierpnia 2019.
- Udalcowa Zinaida, *Słowianie południowi w VII–XI w.*, [w:] *Historia wieków średnich*, T. 1, Warszawa 1956.
- Vodopivec Peter, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*, Ljubljana 2007.
- Walczak-Mikołajczakowa Mariola, *Pomacy – bułgarscy poturczeńcy (na przykładzie wsi Selcza w zachodnich Rodopach)*, „Balcanica Posnaniensia Acta et Studia”, 2014, t. 21.
- Waldenberg Marek, *Kwestie narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje. Idee*, Warszawa 1992.
- Wasilewski Tadeusz, *Historia Bułgarii*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.
- Wasilewski Tadeusz, *Historia Jugosławii do XVIII wieku*, [w:] *Historia Jugosławii*, red. Waław Felczak, Tadeusz Wasilewski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985.
- Wereszycki Henryk, *Historia Austrii*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972.
- Widerszal Ludwik, *Bułgarski ruch narodowy 1856–1872*, Warszawa 1937.

- Wituch Tomasz, *Terytoria sporne w Europie po roku 1815*, Pułtusk 2001.
- Zawistowska Renata, *Prekmurje – oderwanie od Węgier i przyłączenie do Słowenii (1919–1920)*, „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, 2012, T. 47.
- Zdeb Aleksandra, *Etnopolityka albo podporządkowanie: Chorwaci w Bośni i Hercegowinie*, [w:] *Republika Chorwacji. Polityka wewnętrzna i międzynarodowa*, red. Anna Jagiełło-Szostak, Wrocław, 2014.

Źródła internetowe

- Bosniaks in Croatia*, https://joshuaproject.net/people_groups/10953/HR [dost.: 29.07.2020].
- Bosniaks in Serbia*, https://joshuaproject.net/people_groups/10953/RI [dost.: 29.07.2020].
- Bosniaks in Slovenia*, https://joshuaproject.net/people_groups/10953/SI [dost.: 29.07.2020].
- Bosniaks in Turkey*, https://joshuaproject.net/people_groups/10953/TU [dost.: 29.07.2020].
- Größte Moschee bosnischer Muslime in Deutschland – Eröffnung in Köln*, <http://islam.de/10287.php> [dost.: 29.07.2020].
- Instituto Nacional de Estadística, „Notas de Prensa”, 4 de abril de 2011, s. 4, <https://www.ine.es/prensa/np648.pdf> [dost.: 05.08.2020].
- Islam w Austrii*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Islam_w_Austrii#cite_note-5 [dost.: 29.07.2020].
- Krzysztozek Aleksandra, *Pojednanie po latach. Prezydenci Włoch i Słowenii oddają wspólny hold ofiarom XX-wiecznych zbrodni*, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-wewnetrzna-ue/news/pojednanie-po-latach-prezydenci-wloch-i-slowenii-oddaja-wspolny-hold-ofiarom-xx-wiecznych-zbrodni/> [dost.: 28.07.2020].
- Legge 23 febbraio 2001, n. 38, Norme a tutela della minoranza linguistica slovena della regione Friuli – Venezia Giulia, (Pubblicata sulla Gazzetta Ufficiale n.56 dell’8 marzo 2001) / Zakonska določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji – Julijski krajini*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Zakonska_dolo%C4%8Dila_za_za%C5%A1%C4%8Dito_slovenske_jezikovne_manj%C5%A1ine_v_de%C5%BEeli_Furlaniji_Julijski_krajini [dost.: 28.07.2020].
- Macedonia i spór z Grecją: między Turcją a Niemcami*, <https://studium.uw.edu.pl/macedonia-i-spor-z-grecja-miedzy-turcja-a-niemcami/> [dost.: 28.07.2020].
- Melnyska Karina, *Język a tożsamość: przypadek Czarnogóry*, „Adeptus. Pismo Humanistów”, 2016, nr 8, <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/adeptus/article/view/a.2016.013> [dost.: 20.07.2020].
- Petcova Rossitsa, *About Bulgarians in Serbia and the mission of the Bulgarian newspaper, „New Brotherhood”*, <https://www.bnr.bg/en/post/101225154/about-bulgarians-in-serbia-and-the-mission-of-the-bulgarian-newspaper-new-brotherhood> [dost.: 05.08.2020].
- Population by ethnic affiliation, statistical regions, Slovenia, Census 2002, Popis 2002*, https://www.stat.si/popis2002/en/rezultati/rezultati_red.asp?ter=REG&st=17 [dost.: 04.08.2020].
- Report on Bulgarian Immigrants in Greece*, Athens 2011, s. 8, <https://www.participation-citoyenne.eu/sites/default/files/report-greece.pdf> [dost.: 05.08.2020].
- Slovenci na Madžarskem*, <https://www.gov.si teme/slovenci-na-madzarskem/> [dost.: 02.08.2020].
- Slovenska manjšina v Italiji*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenska_manj%C5%A1ina_v_Italiji [dost.: 28.07.2020].

- Srba na planeti ima oko 11 miliona: Evo kako smo raspoređeni po zemljama!*, <https://www.novosti.rs/vesti/planeta.301.html:588860-Srba-na-planeti-ima-oko-11-miliona-Evo-kako-smo-rasporedjeni-po-zemljama> [dost.: 04.08.2020].
- Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/općinama. Popis 2011*, http://www.dzs.hr/Hrv/census/census2011/results/htm/H01_01_04/h01_01_04_RH.html [dost.: 24.07.2020].
- Tóth Ágnes, Vékás János, *National and Ethnic Minorities in Hungary in the Period 2001–2011 – Ethno-Demographic Trends as Reflected in the Census Data*, „Hungarian Statistical Review”, 2014, nr 17, s. 99, http://www.ksh.hu/statszemle_archive/all/2014/2014_K17/2014_K17_095.pdf [dost.: 03.08.2020].
- Volksgruppenreport 2001 Zur Lage der ethnischen Minderheiten in der Republik Österreich*, Eisenstadt 2000, s. 12, <http://www.demokratiezentrum.org/fileadmin/media/pdf/volksgruppenreport.pdf> [dost.: 01.08.2020].
- Wawryszuk Paweł, *Bośnia i Hercegowina – smutna historia malej Jugosławii*, <https://histmag.org/Bosnia-i-Hercegowina-smutna-historia-malej-Jugoslawii-6419> [dost.: 06.07.2020].
- Wichniewicz Paulina, *Polskie miejsca pamięci w północnej Bośni*, „Adeptus. Pismo Humanistów”, 2014, nr 4, s. 35, <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/adeptus/article/view/a.2014.016/271> [dost.: 30.07.2020].
- Wewnętrzna Macedońska Organizacja Rewolucyjna*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wewn%C3%A9trzna_Macedo%C5%84ska_Organizacja_Rewolucyjna [dost.: 15.07.2020].
- World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Romania*, 2007, <https://www.refworld.org/docid/4954ce2420.html> [dost.: 05.08.2020].
- Близо 3 млн. Българи напуснали страната*, <https://www.24chasa.bg/Article/2260541> [dost.: 05.08.2020].
- Василева Василена, DW: „Това няма да превърне македонците в българи”, <https://www.vesti.bg/sviat/dw-tova-niama-da-prevyrne-makedoncite-v-bylgari-6108824> [dost.: 15.07.2020].
- Торбешу*, <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%BE%D1%80%D0%B1%D0%B5%D1%88%D0%B8> [dost.: 29.07.2020].

South Slavic National Minorities in Europe

Summary

The problem of national minorities is very important in Europe and concerns some national states. The rule of self-determination of nations justifies the existence of seven South Slavic countries – Bulgaria and six post-federal Yugoslavia states. The disintegration of Yugoslavia caused that not all citizens of those countries could identify themselves with the state. As representants of national minorities, they have anti-discrimination rights ensured by international and European law, which is useful in the preservation of collective identity.

Croatian and Serbian minorities in Bosnia and Herzegovina have special significance, this status can be compared to former Yugoslavia.

Keywords: Southern Slavs, national and ethnic minorities, nations, Europe

Pietų Europos slavų tautinės mažumos

Santrauka

Tautinių mažumų klausimai yra viena reikšmingiausių problemų Europoje nuo Pirmojo pasaulinio karo pabaigos pripažinus, kad tautų apsisprendimo principas privalo būti pamatinė Senojo Žemyno politinės ateities kūrimo direktyva. Ji pateisino dviejų Pietų Europos slavų valstybių, Bulgarijos ir, po Antrojo pasaulinio karo, federalizuotos Jugoslavijos, egzistavimą. Antrosios griūtis lėmė, kad praėjusio šimtmečio pabaigoje žymioji dalis jos piliečių nustojo būti politinės, Federacinės Socialistinės Jugoslavijos Respublikos valstybę sudarančios, tautos dalimi ir naujai sudarytose valstybėse tapo potencialiai ar net realiai persekiojamų tautinių mažumų atstovais. Žvelgiant konstituciniu lygmeniu ir remiantis tarptautinės ir europinės teisės nutarimais, tautinėms mažumoms priklausantys asmenys turi garantuotą prievartinės asimiliacijos išvengimo galimybę, ir ši teisė galioja visiems, taigi ir Pietų Europos slavams. Sudarydami tautines mažumas, slavų tautybių atstovai gyvena daugelyje šalių, pažymint didžiausią serbų ir kroatų reikšmę jų bendrai sudarytoje Bosnijoje ir Hercegovinoje, kurios federališkumas padaro šią valstybę „mažesnės“ Jugoslavijos atitikmeniu.

Raktiniai žodžiai: Pietų Europos slavai, tautinės ir etninės mažumos, tautos, Europa

Południowosłowiańskie mniejszości narodowe w Europie

Streszczenie

Zagadnienie mniejszości narodowych stanowi w Europie istotny problem co najmniej od uznania po I wojnie światowej, że zasada samostanowienia narodów powinna być podstawową dyrektywą w procesie budowania politycznej przyszłości Starego Kontynentu. Uzasadniała ona istnienie dwóch południowosłowiańskich państw, a mianowicie Bułgarii oraz sfederalizowanej po II wojnie światowej Jugosławii. Rozpad tej drugiej pod koniec ubiegłego stulecia sprawił, że spora część jej obywateli przestała należeć do państwotwórczego narodu politycznego SFRJ, stając się w sukcesywnych państwowościach przedstawicielami potencjalnie albo i realnie prześladowanych mniejszości. Wszakże generalnie na konstytucyjnym poziomie, zgodnie z postanowieniami międzynarodowego i europejskiego prawa, przynależący do nich ludzie mają zagwarantowaną możliwość uniknięcia przymusowej asymilacji, która to reguła odnosi się do wszystkich, a zatem również do południowych Słowian. W charakterze mniejszości żyją oni w różnych krajach, przy czym największe znaczenie mają Serbowie i Chorwaci we współkonstytuowanej przez nich Bośni i Hercegowinie, której federacyjność sprawia, że można ją traktować jako po-mniejszą powtórkę z Jugosławii.

Słowa kluczowe: Południowi Słowianie, mniejszości narodowe i etniczne, narody, Europa